Slovensko na ceste ku koncu klietkového chovu

Správa o stave potravinárskeho priemyslu a trhu s vajcami

HUMÁNNY POKROK

Na vyhotovení pracovali:

Text/Obsah

Miroslava Roháčová
Iveta Zrnić
Martin Smrek
Martina Kamenská

Grafické vyhotovenie

Thi Lan Anh Dao

Korektúry

Miroslava Roháčová
Ivana Kováčiková

HUMÁNNY POKROK

Šírenie tejto správy je možné podľa podmienok licencie CC BY-NC 4.0.
Slovensko na ceste ku koncu klietkového chovu © 2021 Humánny pokrok o.z. je licencované pod CC BY-NC 4.0. K zhliadnutiu licenčných podmienok navštívte: http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Pre ďalšie informácie alebo pre získanie povolení, prosím, kontaktujte: info@humannypokrok.sk

Obsah

Kľúčové zistenia 5

Úvod 7

1 Vaječný priemysel 9

1.1 Potreby sliepok 11
Priestorové a pohybové potreby 12
Hniezdenie 13
Pasenie a zobanie 13
Popolenie 14
Sedenie na bidle 14
1.2 Charakteristiky jednotlivých typov chovov 15
Obohatený klietkový chov 17
Podstielkový chov 19
Chov vo voľnom výbehu 19
Ekologický chov 20
1.3 Indikátory dobrých životných podmienok 21
Dôležitosť dobrých životných podmienok počas odchovu mladých nosníc 22

2 Zmeny na trhu vo svete 24

2.1 Záväzky o ukončení používania vajec z klietkového chovu vo svete 25
2.2 Smerovanie výrobcov vajec 27
Trendy vo svete 27
Trendy v Európskej únii 29
2.3 Legislatívne zmeny vo svete 32
Zákazy a regulácie klietkového chovu v Európe 32
Zákazy a regulácie klietkového chovu v Spojených štátoch amerických 34

3 Zmeny na slovenskom trhu 35

3.1 Vývoj produkcie vajec na Slovensku 36

4 Záväzky spoločenskej zodpovednosti firiem na Slovensku **40**

4.1 Plnenie záväzkov firiem 41

Delia 43

Kaufland 44

Terno a Kraj 45

Tesco 46

Lidl 47

Billa 48

5 Postoje verejnosti **49**

5.1 Postoje slovenskej verejnosti ku klietkovému chovu nosníc 50

5.2 Porovnanie postojov občanov a občaniek Slovenska a Európskej únie k životným podmienkam zvierat 55

Záver **59**

Bibliografia **60**

Kľúčové zistenia

1

ČO SÚ KLIETKOVÉ SYSTÉMY A PREČO SÚ PROBLÉM

Klietkové systémy chovu sliepok v produkcii vajec neumožňujú sliepkam prejavovať ich prirodzené správanie, čo vedie k frustrácii, škodlivému stereotypnému správaniu a zdravotným problémom. Alternatívne chovy – podstielkový chov, chov s voľným výbehom a ekologický chov – umožňujú sliepkam vykonávať širšiu paletu prirodzeného správania a ponúkajú lepšie možnosti manažovať prípadné problémy v chovoch a zabezpečiť vyššiu kvalitu dobrých životných podmienok zvierat.

2

AKO VYZERAL V ROKU 2020 TRH NA SLOVENSKU A V EURÓPSKEJ ÚNII

V roku 2020 bolo v EÚ 52 % sliepok v alternatívnych systémoch (33,9 % v podstielkovom chove, 11,9 % v chove s voľným výbehom, 6,2 % v ekologickom chove) a 48 % bolo v klietkových systémoch. Slovensko v tomto ohľade za európskym priemerom výrazne zaostáva. V roku 2020 tu bolo 76,7 % sliepok v klietkových systémoch, 21 % v podstielkových, 2,1 % vo voľnovýbehových a 0,2 % v ekologických chovoch. Medziročne tak klesol podiel sliepok v klietkových systémoch o 6,6 %, čo predstavuje zhruba 150 000 sliepok. Z 84 registrovaných chovov nosníc bolo 30 klietkových, 39 podstielkových, 14 voľnovýbehových a 1 ekologický.

3

AKO SA K PROBLÉMU STAVAJÚ JEDNOTLIVÉ ŠTÁTY

EÚ od roku 2012 zakázala takzvané holé klietky. Jednotlivé členské štáty však prijali prísnejšie regulácie a zákazy používania klietkových systémov. Takéto právne úpravy už v Európe prijalo Švajčiarsko, Rakúsko, Nemecko, Luxembursko, Česko, Francúzsko, Valónsky región v Belgicku a okrem nich hneď niekoľko štátov v USA.

4 AKO SA K PROBLÉMU STAVAJÚ FIRMY

Záväzky ukončiť používanie vajec z klietkových chovov sa stali novým štandardom politík spoločenskej zodpovednosti firiem. Okrem 99 globálnych záväzkov doposiaľ pribudlo viac ako 1000 záväzkov týkajúcich sa Európy, ktoré prichádzajú od popredných firiem naprieč všetkými sektormi. Na Slovensku takéto záväzky urobili všetky veľké potravinové reťazce, okrem COOP Jednota Slovensko, a ďalšie prevádzky z reštauračného, výrobného a hotelového sektora. Prerobiť svoje klietkové chovy na bezklietkové sa zaviazala do roku 2030 aj Únia hydinárov Slovenska. Delia už svoj záväzok naplnila na 100 % a Kaufland na 72 %. Na opačnom konci sa nachádza reťazec Billa, ktorý svoje plnenie záväzku nezverejnil, a Lidl s 21% naplnením.

5 AKO SA K PROBLÉMU STAVIA VEREJNOSŤ

Prieskum agentúry Focus z konca roku 2019 ukazuje 60% podporu zákazu klietkového chovu na Slovensku. 59 % ľudí si myslí, že by obchody a reštaurácie nemali ponúkať vajcia z klietkových chovov. Zároveň 54,5 % je pripravených si priplatiť za lepšie životné podmienky sliepok. Podľa Eurobarometra z roku 2015 až 91 % ľudí na Slovensku považuje dobré životné podmienky zvierat za dôležité.

6 AKÉ SÚ SCENÁRE BUDÚCEHO VÝVOJA

Európska komisia plánuje predložiť návrh celoeurópskeho zákazu klietkového chovu od roku 2027. Na Slovensku možno v dôsledku napĺňania korporátnych záväzkov očakávať od roku 2025 prepad dopytu po klietkových vajciach, a od roku 2030 aj prepad produkcie klietkových vajec v dôsledku záväzku Únie hydinárov. Definitívny termín konca klietkového chovu môžu priniesť aj občianske iniciatívy volajúce po zákaze klietkového chovu na Slovensku.

Úvod

S potešením vám predstavujeme prvú správu o vaječnom priemysle na Slovensku, ktorá na základe najnovších dát ukazuje, ako Slovensko reaguje na globálnu vlnu smerovania k bezklietkovým systémom chovu sliepok. Obsahuje dáta o spotrebiteľských preferenciách a jedinečné, doposiaľ nezverejnené údaje o napĺňaní záväzkov politík spoločenskej zodpovednosti firiem týkajúcich sa prechodu na používanie vajec z tzv. bezklietkových chovov. Táto správa tak mapuje pokrok v oblasti zlepšovania životných podmienok nosníc naprieč všetkými sektormi priemyslu, od výroby až po predaj koncovým spotrebiteľom a spotrebiteľkám, a prinesie vám komplexný obraz o stave a smerovaní vaječného trhu na Slovensku.

V prvej časti správa predstaví sliepky a ich životné potreby, a následne jednotlivé štandardizované systémy chovu v EÚ vrátane ich potenciálu zabezpečiť dobré životné podmienky zvierat. V druhej kapitole sa správa zameriava na zmeny na trhu s vajcami vo svete, so špeciálnym dôrazom na Európsku úniu. V tretej časti sa naše zameranie sústredí na slovenský trh s vajcami a jeho vývoj v priebehu posledných niekoľkých rokov. V štvrtej

časti správa predstaví to, ako firmy reagujú na spotrebiteľský dopyt po dobrých životných podmienkach sliepok a to, ako sa pretavil do záväzkov politík spoločenskej zodpovednosti firiem. Táto časť zároveň predstaví prvýkrát zverejnené dáta o napĺňaní záväzkov reťazcov na Slovensku ukončiť používanie vajec z klietkových chovov do roku 2025. V poslednej piatej časti správa priblíži postoje verejnosti k problematike klietkového chovu, ktoré mapovala agentúra Focus v roku 2019 a Eurobarometer v roku 2015.

1 Vaječný priemysel

Na úvod je potrebné pozrieť sa na charakteristiky zvierat, na ktorých je vaječný priemysel postavený. Sliepka vznikla z kury bankivskej a je domestikovaná 6000 až 8000 rokov. Počas posledných tisíc až dvetisíc rokov bola chovaná na produkciu mäsa a vajec, ale len posledných 40 až 50 rokov prebiehala intenzívna selekcia na produkčné vlastnosti. Táto selekcia však nebola dostatočne sprevádzaná paralelnou selekciou na ďalšie vlastnosti, ktoré by prispeli k ochrane zdravia a pohody zvierat. Aj keď existuje variabilita medzi plemenami kury domácej, všetky si stále udržujú určité biologické vlastnosti svojich divých predkov:

- Patrí k sociálne žijúcim zvieratám, ktoré, pokiaľ sa im to umožní, vytvárajú súdržné sociálne štruktúry (približne z 25 jedincov) komunikujúce pomocou volania, kontaktov a vizuálnych prejavov.

- Uchovala si typický vzor príjmu potravy, ktorý pozostáva z rozhrabania pôdy, zobania a následnej konzumácie. Aj keď sa miera tohto správania líši pri jednotlivých hybridných kmeňoch, môže byť toto správanie pri frustrovaných jedincoch presmerované na zraňovanie, alebo dokonca kanibalizmus voči ostatným.

- Ak jej je daná možnosť, vykazuje široký repertoár aktivít spojených s udržiavaním tela.

- Uchovala si rad reakcií na ochranu pred predátormi.

- Všetky sliepky vykazujú základné správanie spojené s hniezdením a znášaním vajec: výber miesta, výstavba hniezda, sedenie v hniezde, zvýšený pohyb, kotkodákanie. Repertoár takéhoto správania sa prejavuje iba vtedy, ak je k dispozícii vhodné miesto pre hniezdo. V opačnom prípade sa toto správanie prejavuje v redukovanej podobe a s abnormalitami, napr. dlhodobé stereotypné chodenie.

- Dnešné komerčne chované nosnice dokážu produkovať až 300 vajec ročne. Napriek tomu, že sliepky sa prirodzene dožívajú šesť a viac rokov, nosnice po 12 – 18 mesiacoch znášania nie sú považované za produktívne. Po roku života sú usmrtené a nahradené novými nosnicami[1].

1.1 Potreby sliepok

Sliepky a ich život dlhodobo nepatrili medzi priority vedeckého výskumu. Aj vďaka tomu o nich v očiach verejnosti dodnes prevláda viacero mýtov, ako napríklad tie, ktoré považujú sliepky za jednoduché a neinteligentné zvieratá. Výskum z posledných rokov čoraz viac poukazuje na to, že náš obraz o sliepkach bol výrazne skreslený, a postupne odhaľuje komplexnosť ich životov. Niektoré hlasy volajú aj po tom, aby sme, vo svetle najnovších poznatkov o ich inteligencii a emocionálnej komplexnosti, prehodnotili náš vzťah k týmto zvieratám.

Napriek ich malému mozgu, sliepky prejavujú inteligenciu na úrovni niektorých cicavcov, a dokonca malých detí. Sliepky ukázali schopnosť rozpoznávať skryté predmety, rozlišovať počty a zvládať jednoduché matematické operácie[2]. Sliepky sú schopné sebakontroly porovnateľnej so štvorročnými deťmi a dokážu si odopierať pôžitok pre získanie neskorších benefitov[3]. Sú to spoločenské zvieratá, ktoré dokážu rozpoznávať jednotlivcov v skupinách vo svojom okolí[4], a ktoré používajú celú škálu zvukov na to, aby ostatné sliepky upozornili napríklad na rôzne druhy blížiacich sa dravcov[5]. Napriek tomu, že väčšina výskumu emocionálneho sveta sliepok sa zameriava na negatívne emócie sa predpokladá, že ich emočná škála je výrazne pestrejšia, čo ukazujú napríklad prejavy empatického prežívania v situáciách, kedy sliepka počuje svoje kurčatá[6], s ktorými vie komunikovať ešte pred ich vyliahnutím.

Napriek domestikácií si sliepky zachovali väčšinu potrieb svojich divožijúcich predkov. Tie sa týkajú ako ich behaviorálnych potrieb (teda potrieb spojených s ich prirodzeným správaním), tak aj priestorových potrieb, ktorých naplnenie je nevyhnutné pre zabezpečenie dobrých životných podmienok sliepok. V prípade, že naplnené nie sú, začne sa objavovať škodlivé stereotypné správanie. Na zabezpečenie dobrých životných podmienok zvierat je preto potrebné nielen zabezpečenie vhodných fyziologických potrieb, ale aj zabezpečenie možnosti zažiť blaho a pozitívne emócie[7].

PRIESTOROVÉ A POHYBOVÉ POTREBY

Sliepky potrebujú mať dostatočný trojrozmerný priestor zodpovedajúci ich veľkosti, ktorý im umožní vykonávať prirodzené správanie[8]. Medzi tieto potreby patrí správanie pri kŕmení, rozťahovaní krídiel, kúpaní sa v prachu, hradovaní či hniezdení[9]. Pokiaľ tieto potreby nie sú naplnené, vedie to k ich utrpeniu, frustrácii a nedostatočným životným podmienkam[10]. Sliepky majú zároveň potrebu udržiavať si istý osobný priestor. Pokiaľ majú možnosť tráviť čas na rozličných miestach, vyberajú si také, ktoré im poskytnú priestor vyšší než 46 cm, čo je bežná výška obohatených klietok[11]. Pokiaľ sliepky nemajú dostatok životného priestoru, frekvencia vykonávania ich prirodzeného správania klesá. Nedostatok priestoru je taktiež jedným z faktorov, ktorý u sliepok vedie k ozobávaniu peria[12].

HNIEZDENIE

Hniezdenie bolo identifikované ako pravdepodobne najdôležitejšia behaviorálna potreba nosníc [13, 14, 15] a dokonca aj sliepky, ktoré znáškové hniezdo nikdy predtým nepoužili ho po tom, čo im je poskytnuté vyhľadávajú, a cenia si ho. Nosnice sú veľmi motivované dostať sa k súkromnému, uzavretému priestoru na hniezdenie, a táto motivácia u nich v čase znášky narastá. Sliepky, ktoré sa nemôžu dostať k vhodnému miestu na hniezdenie môžu preukazovať známky stresu a frustrácie[16, 17]. Napriek tomu, že „obohatené“ klietky sú vybavené malým priestorom na hniezdenie, preplnené podmienky môžu sliepkam nižšie v hierarchii zabrániť v tom, aby sa k nemu dostali. Alternatívne systémy s väčším miestom na znáškové hniezda ponúkajú viac možností na hniezdenie a správanie pred znáškou.

PASENIE A ZOBANIE

V prirodzených podmienkach venuje Gallus gallus (predchodca dnešného domestikovaného druhu sliepok) hľadaniu potravy podstatnú časť svojho denného času, so 60 % času strávenými zobaním a 34 % strávenými hrabaním v zemi[18]. Dokonca ani neobmedzené poskytnutie krmiva neeliminuje potrebu objavovať a hľadať si potravu, keďže toto správanie sa preukazuje samo osebe ako odmeňujúce[19].

Hľadanie potravy je považované za vysokú prioritu nosníc – domestikácia u nich obmedzila, ale zďaleka neodstránila motiváciu hľadať si potravu. Ak si sliepky v klietkach alebo všeobecne v suboptimálnych podmienkach chovu nemôžu hľadať potravu, ich frustrácia môže viesť k zraňujúcemu ozobávaniu peria, ktoré je dôsledkom presmerovaného potravového správania[20].

POPOLENIE

Popolenie alebo kúpanie v prachu je prirodzene odmeňujúce správanie s dlhodobými zdravotnými benefitmi ako udržiavanie zdravého peria a zbavovanie sa vší a roztočov[21, 22] . Pozostáva z charakteristickej série pohybov, a ak sliepka predvedie celú sériu, vo všeobecnosti je to vnímané ako znak dobrých životných podmienok. Napriek tomu, že obohatené klietky zahŕňajú priestor vyhradený na popolenie (malú škrabaciu podložku), často býva pozorovaná neúplná séria alebo falošné popolenie (vtáky vykonajú pohyby ako pri popolení, ale s nedostatkom substrátu, takže toto správanie nemôžu vykonať poriadne[23]). To indikuje, že potreba kúpania sa v prachu nie je naplnená kvôli limitovanému priestoru[24, 25] .

SEDENIE NA BIDLE

Predchodca kury domácej (Gallus gallus) v divočine sedí počas dňa na stromoch, kde podľa všetkého hľadá útočisko pred suchozemskými dravcami. Nosnice sú tiež veľmi motivované hradovať na bidle alebo na vyvýšenom mieste, predovšetkým počas noci[26], ale aj počas dňa – až do 41 % denného času[14]. Použitie vyvýšených bidiel má veľa pozitívnych efektov: znižuje strach, zvyšuje motorickú aktivitu[27] a zlepšuje zdravie kostí. Kurčatá odchované s bidlami na nich strávia viac času a majú menšie sklony ku kanibalistickému správaniu v dospelosti[28]. V obohatených klietkach sa síce nachádzajú bidlá, ale oproti podlahe sú bidlá iba mierne vyvýšené a sliepky nemajú dosť miesta na to, aby mohli hradovať všetky naraz. Preto nie je isté, či im počas spánku bidlá poskytujú pocit bezpečia.

1.2 Charakteristiky jednotlivých typov chovov

Od 1. januára 2012 je v Európskej únii zakázaný chov sliepok v tzv. holých klietkach – klietkach bez vnútorného vybavenia. Od tohto bodu je možné v EÚ chovať sliepky v štyroch štandardizovaných systémoch chovu: v obohatenom klietkovom chove, v podstielkovom chove, v chove s voľným výbehom a v ekologickom chove. Všetky uvedené systémy majú jasne zadefinované základné parametre, ktoré musia spĺňať. Vajcia z každého systému musia byť označené príslušným číslom.

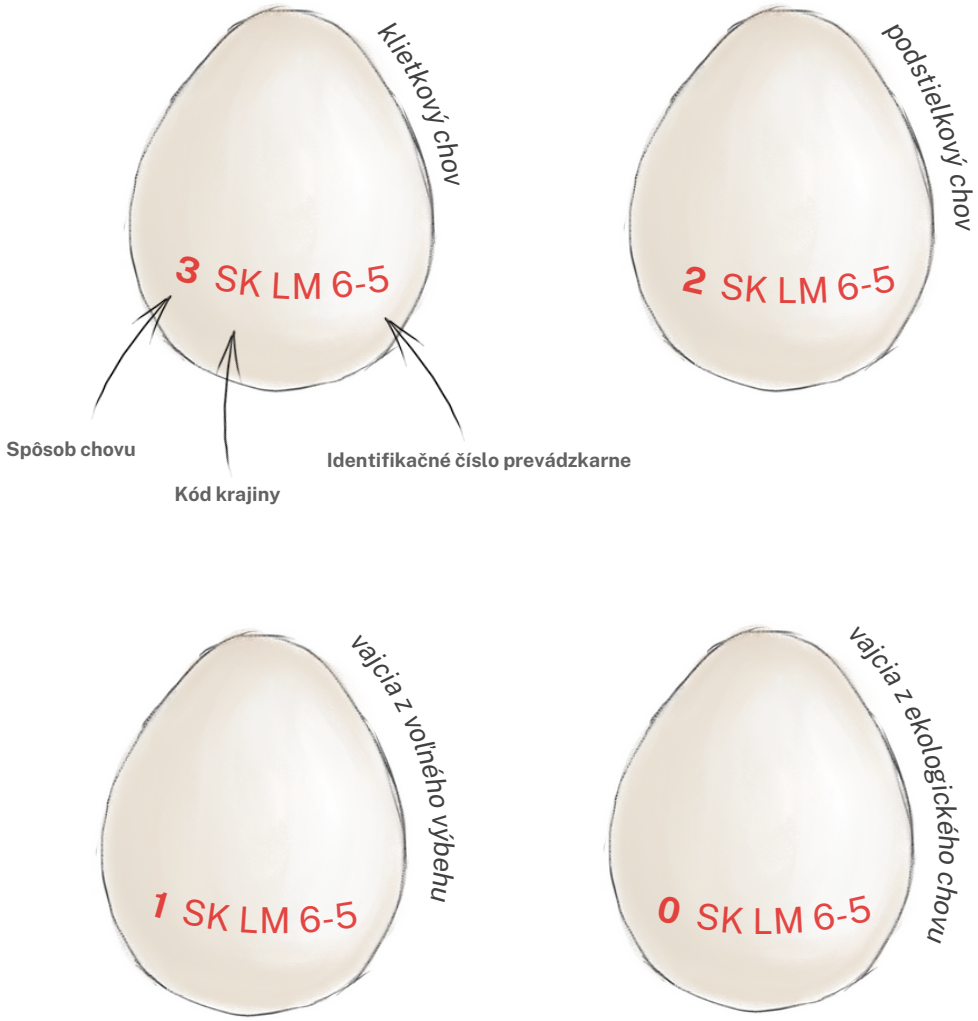

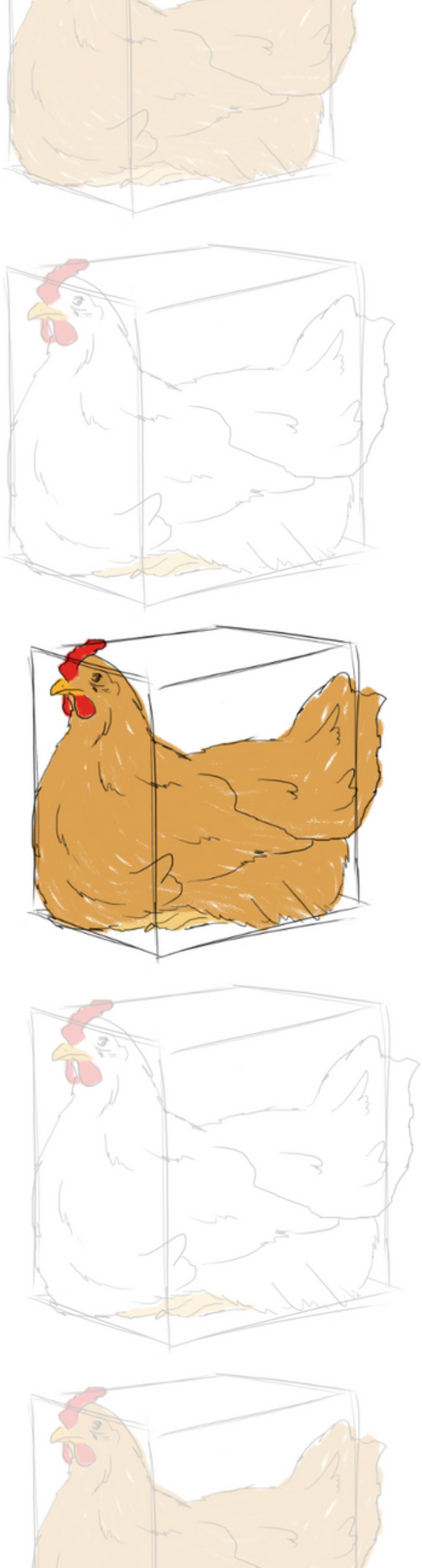

OBOHATENÝ KLIETKOVÝ CHOV

Najrozšírenejším typom chovu nosníc na Slovensku je obohatený klietkový chov. Sliepky sú v tomto systéme zatvorené v klietkach, kde má každá minimálny priestor o veľkosti 750 cm^2, z toho 600 cm^2 musí byť využiteľných. Hovoríme teda o priestore menšom než hárok papiera A4 na jednu nosnicu. Sliepky majú k dispozícii bidlá a minimálne 45 cm použiteľnej výšky. V každej klietke je oddelené znáškové hniezdo a malá škrabacia podložka. Množstvo sliepok umiestnených v klietke, ktorú obýva obvykle 20 – 60 sliepok však pri dodržaní minimálnych štandardov nezabezpečuje dostatočnú dostupnosť zariadenia klietky pre všetky sliepky, a tie sa tak nevedia vždy k škrabadlu a k priestoru na hniezdenie dostať.

V klietkových systémoch sliepky nemôžu vykonávať svoje základné prirodzené správanie akým je hradovanie, rozťahovanie a mávanie krídel, kúpanie sa v prachu či ležanie[29, 30, 31, 32]. Nedostatok telesného priestoru v klietkach podmieňuje aj vznik psychického tlaku z väčšieho obsadenia, ako sliepky preferujú. V súčasných typoch viacpodlažných klietkových batériách, kde na jednu sliepku pripadá najčastejšie 750 cm podlahovej plochy, nie je sliepkam umožnený dostatočný pohyb[33].

Obmedzený priestor a nedostatočný pohyb pri vysokej znáške vyvoláva pri nosniciach zhoršené hospodárenie s vápnikom, ktoré sa prejavuje väčšou náchylnosťou k zlomeninám kostí. Sliepky v klietkach trávia všetok ich čas na naklonenej drôtenej podlahe. Jedným z dôsledkov tohoto ustajnenia je rozvoj hyperkeratózy. Sliepky sú typickým predstaviteľom hrabavej hydiny. Strata príležitosti na hrabanie má za následok prerastanie pazúrov. Kontrola zdravotného stavu nosníc je najslabším článkom klietkového systému. Obsluhujúci personál sa vzhľadom na veľký počet ustajnených zvierat a nedostatku času pri kontrole sústreďuje len na zber uhynutých a odchyt uniknutých nosníc[33]. Vajcia pochádzajúce z tohto typu chovu sú označované číslom 3.

PODSTIELKOVÝ CHOV

Ide o chov vo vnútorných priestoroch hál bez klietkových systémov, preto ho môžeme nájsť aj pod názvom halový chov, pričom do tejto kategórie spadá aj tzv. voliérový chov. Na podlahe je slama, ktorá musí pokrývať minimálne 1/3 celkovej plochy. Pokrývka zeme môže byť tvorená aj zo stružlín, hoblín, drvených kukuričných vretien, rašeliny, piesku, alebo rôznymi kombináciami. Na jednu nosnicu pripadá 1110 cm^2, čo je skoro raz toľko priestoru na nosnicu ako pri klietkových systémoch, a maximálna hustota je 9 nosníc na 1 m^2 na maximálne 4 oddelených poschodiach. Oddelené sú hniezdiace boxy, ku ktorým majú nosnice voľný prístup. Rovnako ako pri klietkovom chove pripadá na každú sliepku minimálne 15 cm priestoru na bidle. Usporiadanie bidiel musí vylúčiť vzájomné znečisťovanie trusom. Neprítomnosť klietok predstavuje úľavu a sliepky majú viac možností na pohyb[33]. Hlavným rozdielom oproti klietkovým systémom je však voľný pohyb sliepok po celom priestore haly, a takmer dvojnásobná plocha pre každú sliepku. Vajcia z tohto systému sú označené číslom 2.

CHOV VO VOĽNOM VÝBEHU

Najpodstatnejším rozdielom oproti klietkovému chovu je fakt, že v tomto type chovu majú sliepky stály prístup k vonkajšiemu výbehu, ktorý je pokrytý vegetáciou. Sliepky tu žijú v kŕdľoch a môžu sa pohybovať ľubovoľne, čím im silnejú kosti a majú možnosť správať sa viac prirodzene. Na jednu sliepku tu pripadá najmenej 4 m^2, a maximálna hustota je 2500 sliepok na 1 ha plochy. Pri vonkajšej teplote pod − 10 °C sa sliepkam nedovoľuje pobyt vo vonkajšom výbehu, čo možno kompenzovať vybudovaním takzvaných zimných záhrad, umožňujúcim sliepkam kontakt s exteriérom aj počas zimných mesiacov. Vnútorná hala musí spĺňať parametre podstielkového chovu.

Hniezdne boxy, bidlá, podstielka a prachové kúpele sa nachádzajú vo vnútorných priestoroch. Na 1 m^2 v kuríne pripadá maximálne 12 sliepok. Vajcia z tohto systému sú označené číslom 1.

EKOLOGICKÝ CHOV

Tento spôsob chovu sa najviac približuje prirodzeným podmienkam sliepok. Chovatelia musia spĺňať prísne podmienky na udelenie 20 certifikátov, ktoré sú špecifikované v nariadení Rady (ES) č. 834/2007 o ekologickej výrobe. Bežné podmienky chovu sú podobné podmienkam chovu vo voľnom výbehu, sliepky však musia byť kŕmené organickým krmivom najmenej po dobu 6 týždňov. Zároveň nosnice nesmú byť vystavované rutinným znetvorujúcim praktikám, ako napríklad odpaľovaniu zobákov žeravou čepeľou. Životný priestor pre nosnicu je vyrátaný v ekologickom systéme chovu na 4 m^2 (v niektorých krajinách je táto požiadavka navýšená na 8, prípadne 10 m^2). Požiadavky na povolený počet zlomenín a zranení nosníc sú taktiež prísnejšie. Tento chov predstavuje spomedzi štyroch systémov rozpoznávaných Európskou úniou v chove sliepok najvyšší štandard. Vajcia z tohto systému sú označené číslom 0.

1.3 Indikátory dobrých životných podmienok

Indikátory dobrých životných podmienok zvierat sa používajú na vyhodnocovanie životnej pohody zvierat na farmách. Farmy ich často využívajú na zaznamenanie a vyhodnotenie úrovne životnej pohody zvierat na iných farmách v ich dodávateľskej sieti. Taktiež môžu byť použité vo výskume na porovnanie rôznych hypotéz. Úroveň životnej pohody zvieraťa môže byť vyhodnotená na základe troch faktorov: fyzické zdravie, mentálna pohoda a schopnosť vykonávať prirodzené správanie[34, 35].

Tak ako je opísané vyššie, veľa zo svojich prirodzených potrieb, ako napríklad behanie a mávanie krídlami sliepky v klietkach vykonávať nemôžu. Možnosti sliepok kúpať sa v prachu či prechádzať sa sú v porovnaní s bezklietkovými systémami vo všetkých typoch klietok horšie[27]. Komplexnejšie prostredie. aké je vo voliérových a voľných chovoch, sliepkam dáva možnosť voľby a lepšej kontroly nad tým, aké správanie si prajú predviesť, čo má pozitívny dopad na ich celkovú pohodu. Sliepky s možnosťou ísť von majú nižšie hladiny stresových hormónov, než tie vo voliérových (podstielkových) a klietkových chovoch[27].

Sliepky vo voliérach a voľných chovoch majú silnejšie kosti, ale riziko fyzických zranení môže byť vyššie kvôli komplexnejšiemu, voľnejšiemu prostrediu. Toto riziko sa dá minimalizovať pomocou lepšieho osvetlenia a výživy, rovnako ako zlepšením chovu mladých sliepok [35, 36]. Niektoré choroby a úrazy s vysokou mierou mortality môžu byť obmedzené zabezpečením prístupu k väčším priestorom s väčším miestom na jedného jedinca a lepším chovom [37, 38].

Klietka bude vždy obmedzovať správanie sliepok a vplývať na ich psychickú pohodu a možnosť prirodzeného správania. Je podstatne jednoduchšie obohatiť tzv. bezklietkové systémy, kde už sliepky dokážu vykonávať prirodzené správanie, než sa snažiť poskytnúť sliepkam možnosti na prirodzené správanie v klietkach, ktoré ich vždy budú obmedzovať.

Indikátory dobrých životných podmienok v tzv. bezklietkových chovoch:

1. Miesto na vykonávanie prirodzeného správania, ako je mávanie krídlami a kúpanie v prachu.
2. Viac možností voľby a kontroly nad prostredím.
3. Menej stresových hormónov, najmä ak majú sliepky prístup do exteriéru.
4. Pri správnej výžive majú sliepky silnejšie kosti.
5. Väčšie pozorovanie producentom.
6. Potenciálne problémy sa riešia jednoduchšie než v klietkach.

DÔLEŽITOSŤ DOBRÝCH ŽIVOTNÝCH PODMIENOK POČAS ODCHOVU MLADÝCH NOSNÍC

Skôr než sú nosnice presťahované do systémov na produkciu vajec (približne v osemnástom týždni života) kde budú do konca znášky, prechádzajú fázou odchovu. Spôsob akým sú odchované v prvej fáze produkcie má veľký vplyv na ich neskoršie správanie a životnú pohodu [36]. Mladé sliepky by mali byť chované v systémoch podobných tým, v ktorých budú žiť neskôr, keďže vtáky potrebujú príležitosť na spoznanie daného prostredia počas fázy odchovu, kým sú mladé a agilnejšie [39].

Bidlá sú dôležité na rozvoj priestorových kognitívnych schopností [40]. Vtáky odchované bez bidiel majú horšiu schopnosť pohybovať sa medzi poschodiami v hale, čo vedie k vysokému zastúpeniu vajec znesených na zem a kanibalizmu v dospelosti [28]. Nedávne štúdie ukázali, že mladé nosnice odchované vo voliérach majú lepšiu pamäť a sú menej ustráchané [41] než nosnice odchované v konvenčných klietkach. Fáza rastu nosníc pred pohlavnou dospelosťou navyše predstavuje kritické obdobie pre štrukturálny rast kostí. Kuriatka začínajú bidlá používať v prvých týždňoch života. Záťažové precvičovanie kostí dosiahnuté pomocou hradovania zlepšuje ich celkovú silu a znižuje tak riziko zlomenín [42].

V prvom týždni života sa sliepky učia hľadať si potravu, všetko zobú, aby zistili, čo je jedlé [43]. Pri absencii vhodného substrátu na zobanie ako je podstielka a rozsypané zrno, existuje riziko, že bude objavné zobanie presmerované na operenie členov ich kŕdľa [44, 45]. Je preukázané, že poskytnutie podstielky počas obdobia odchovu zlepšuje kvalitu operenia a obmedzuje ozobávanie peria [46, 47]. Ozobávanie peria, ktoré začalo počas fázy odchovu pravdepodobne pretrvá aj v priebehu fázy znášky [48].

Dodatočné metódy obohatenia odchovu nosníc môžu významne ovplyvniť ich životnú pohodu počas fázy znášky, a v klietkach by boli nemožné. Ukázalo sa, že použitie umelých kvočiek a prístreškov na simuláciu prirodzeného liahnutia znižuje závažné ozobávanie peria a zlepšuje celkový stav peria, keď sú sliepky dospelé [49]. Aby sa zabezpečilo, že vtáky vo voľnom chove budú sebaisté v opúšťaní haly na produkciu vajec, čo opäť znižuje riziko ozobávania peria, je dôležitý prístup k voľnému výbehu od skorého veku [36].

2 Zmeny na trhu vo svete

V priebehu posledných rokov sa svetom prehnala vlna záväzkov politík spoločenskej zodpovednosti firiem, smerujúcich k ukončeniu používania vajec z klietkových chovov. Tieto zmeny prichádzajú v reakcii na spotrebiteľský dopyt po dobrých životných podmienkach sliepok, a stávajú sa novým štandardom korporátnej zodpovednosti. Ku koncu roka 2020 už takýto záväzok urobilo viac ako 2000 firiem po celom svete, zahŕňajúc lídrov naprieč všetkými sektormi, vrátane maloobchodu, reštaurácií či ubytovacích služieb.

2.1 Záväzky o ukončení používania vajec z klietkového chovu vo svete

Podľa oficiálneho prehľadu globálnych záväzkov vo svete, prvý záväzok prijala spoločnosť GuPuds v roku 2013. Odvtedy prijalo globálne záväzky 98 spoločností. Ich počet k dnešnému dňu stále pribúda.

Postupne sa pridávali výrobcovia potravín ako spoločnosť Mette Munk, v roku 2015 Dr. Oetker či výrobca cestovín Barilla Group. V 2018 sa k výrobcom cestovín pridala aj Divella. V 2017 sa rozhodol medzi pokrokové spoločnosti zaradiť i Mondelēz, ktorý má zastúpenie i na Slovensku. Je zodpovedný za výrobu najmä čokolád a sladkostí, akými sú čokolády Figaro, Sport, Fidorka či sušienky Zlaté, TUC, Brumík, Opavia a niekoľko ďalších. V tom istom roku sa pridal významný výrobca z Veľkej Británie a zároveň i maloobchodný reťazec – spoločnosť Marks & Spencer, ktorá pôsobí v krajinách každého kontinentu sveta. Od roku 2018 sa nakoniec zaviazali i tí najväčší producenti na svetovom trhu – výrobcovia potravín Danone, Nestlé (ktorý je najväčším výrobcom na svete) a o rok neskôr Unilever, ktorého najznámejšou predávanou značkou u nás je Hellmann's, Knorr a Lipton.

Z oficiálneho prehľadu hotelových zariadení a rezortov prijalo záväzok do roku 2020 ukončiť používanie vajec z klietkového chovu celkovo 181 spoločností, a až 925 gastro prevádzok rôzneho typu na celom svete. V hoteliérstve začali záväzky pribúdať o čosi neskôr. Prvé pribudli v roku 2016, no najviac ich pribudlo do roku 2019, kedy sa pridali do skupiny pokrokových hoteliérov sieť hotelov Kempinski i známa sieť hotelov Hilton. V roku 2016 bol asi najznámejšou hotelovou sieťou práve InterContinental Hotel Group, o rok neskôr i Louvre Hotels a v roku 2018 sa pridala taktiež veľmi známa sieť hotelov Four Seasons.

181 spoločností

925 gastro prevádzok

Napriek tomu, že v prípade reštauračných prevádzok ide o menšie objemy vajec ako v prípade výrobcov potravín, zohrávajú na vaječnom trhu kľúčovú úlohu vďaka počtom svojich prevádzok. V roku 2018, kedy sme zaznamenali výrazný nárast počtu prijatých záväzkov, sa pridali z tých najznámejších sieť kaviarní Starbucks a zmrzlinárne Freddo. O rok na to nezaostávala ani Costa Coffee, ktorá už minulý rok otvorila prevádzky i na Slovensku. V roku 2020 bol prijatý i významný záväzok skupinou Restaurant Brands International, ktorá zastrešuje viac ako 25 000 prevádzok po celom svete. Súčasťou skupiny RBI je niekoľko medzinárodne pôsobiacich značiek, no tou najznámejšou je reťazec rýchleho občerstvenia Burger King.

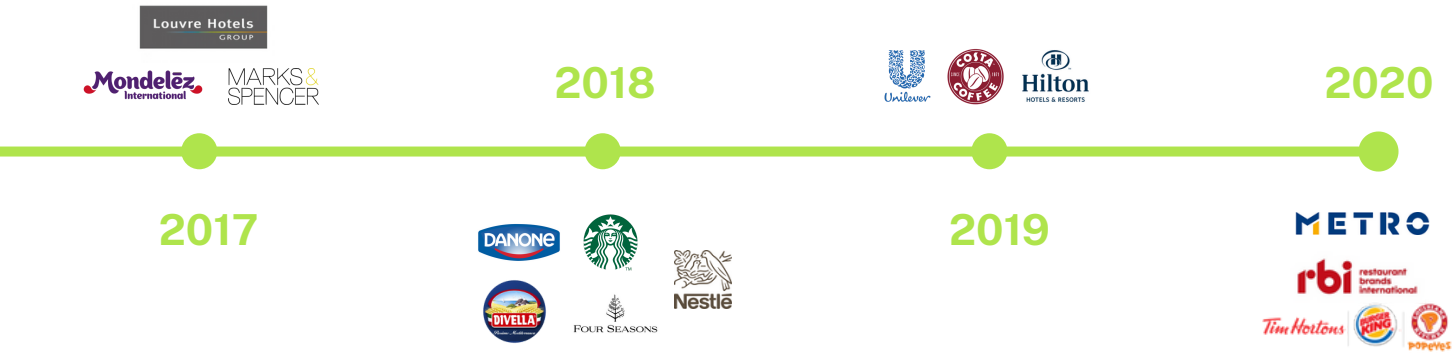

V 2016 sa pridal ako prvý retailer Aldi Nord a v 2018 i Aldi Süd. Mnohé spoločnosti sa pridávali postupne lokálnymi záväzkami, ktoré nakoniec smerovali k medzinárodnému. Tak to bolo napríklad i v prípade maloobchodného reťazca Kaufland. Ten v Nemecku v roku 2015 najprv prijal záväzok obmedziť nákup vajec z klietkového chovu do roku 2025. Potom sa k tomu pridal záväzok v Poľsku a susednom Česku, neskôr i u nás. Nakoniec sa v roku 2020 podpísal pod záväzok s platnosťou pre celú Európu a vo všetkých krajinách, kde pôsobí.

Hybridom medzi maloobchodnými a veľkoobchodnými prevádzkami je spoločnosť Metro AG, ktorá sa k prijatiu globálneho záväzku odhodlala taktiež v roku 2020[50].

2.2 Smerovanie výrobcov vajec

TRENDY VO SVETE

Viac ako 60 % svetových vajec sa produkuje v priemyselných systémoch – veľkochovoch – pričom väčšina z nich používa klietkové systémy[51].

V USA a okolí sa produkcia mimo klietkového chovu rýchlo rozširuje, no už zaznamenávame náznaky rozvíjajúcich sa trhov aj v iných regiónoch ako len v USA a európskych krajinách. Najviac pribúdajúcich producentov za rok 2020 bolo v Latinskej Amerike a Afrike[52].

Môže za to i globálne rastúci spotrebiteľský záujem o dobré životné podmienky zvierat, na čo reaguje stále viac firiem, vrátane producentov vajec. Záväzky spoločností k 100% nákupu vajec z bezklietkových chovov sú v tejto oblasti dôležitým signálom pre výrobcov vajec a ich investičné plány.

Na základe informácií z FAOSTATu, producenti z celého sveta chovajú dokopy 7,47 miliárd nosníc, z čoho najväčší počet je chovaný v Číne, v celkovom počte 2,96 miliárd sliepok chovaných na vajcia. Ďalej vedie Európska únia ako región so skoro 400 miliónmi nosníc, pričom skoro polovica nosníc je stále v klietkovom chove (48 %). Medzi ďalšími krajinami v produkcii vajec vedie India a USA s viac ako 300 miliónmi nosníc. Piate v poradí je Mexiko, kde sa chová o 100 miliónov menej nosníc, než je tomu v susednom USA[53].

TOP 5 KRAJÍN S NAJVYŠŠÍM POČTOM NOSNÍC NA SVETE VRÁTANE EÚ

ČÍNA	2,96 mld. nosníc
EU (BEZ UK)	372 mil. nosníc
INDIA	315 mil. nosníc
USA	314 mil. nosníc
MEXIKO	204 mil. nosníc
OSTATNÉ KRAJINY	3,27 mld. nosníc
SPOLU	7,47 mld. nosníc

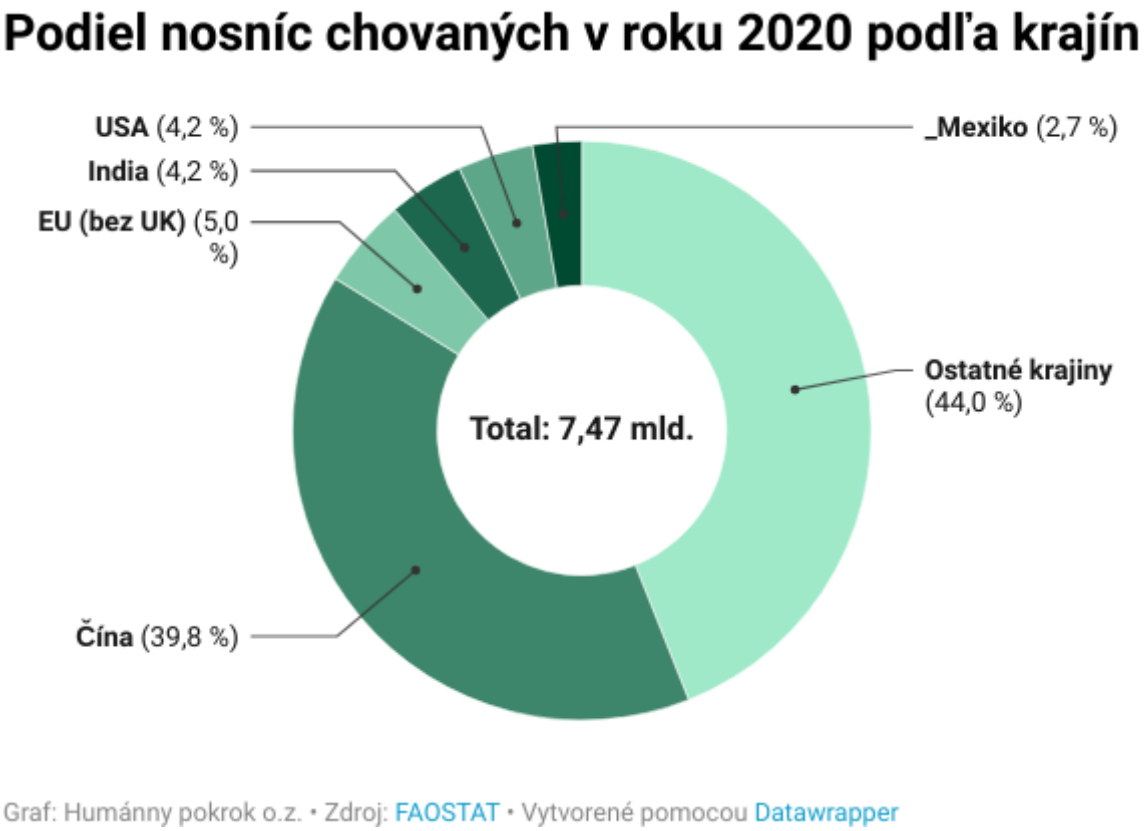

Graf č. 1: Chov nosníc vo svete v roku 2020.

TRENDY V EURÓPSKEJ ÚNII

Aktuálne je v Európskej únii chovaných 372 miliónov nosníc, ktoré ročne produkujú v priemere 6,7 milióna ton vajec. Európska únia producentov podporuje zavádzaním obchodných noriem a príležitostne prostredníctvom opatrení na podporu trhu.

Počet nosníc žijúcich v EÚ v klietkovom chove kontinuálne klesá, a od roku 2019 už väčšina sliepok v EÚ žije v alternatívnych chovoch. Pri pohľade na údaje za rok 2020 však zdanlivo podiel klietkového chovu narástol. Toto je však spôsobené odchodom Spojeného kráľovstva z Európskej únie, ktoré sa vo zverejňovaných štatistikách prejavilo prvýkrát práve v tomto roku. Spojené kráľovstvo bolo totiž štvrtým najväčším producentom vajec v EÚ (11,2 % celkovej produkcie resp. 47 miliónov sliepok) a bolo charakteristické vysokým podielom voľnovýbehových chovov, ktoré spolu s ekologickými chovmi tvorili viac ako 60 % ich produkcie. Zvyšok produkcie Spojeného kráľovstva tvorili prevažne klietkové chovy, podstielkové chovy mali len

okrajové zastúpenie. V relatívnych počtoch sa tak medziročne prejavil brexit zvýšením podielu klietkových systémov o 0,2 %, avšak v absolútnych číslach klesol počet nosníc v klietkových chovoch v EÚ o približne 21 miliónov, pričom odchod Spojeného kráľovstva sa na tomto čísle podpísal približne 16 miliónmi sliepok. Napriek zdanlivému zvýšeniu podielu klietkových systémov na celkovej produkcii EÚ tak ide v absolútnych číslach o pokles o približne 5 miliónov sliepok. Podobná situácia panuje aj pri sliepkach chovaných vo voľnom výbehu, kde vidieť medziročný pokles o 5,1 %, avšak v absolútnych číslach počet sliepok v tomto systéme, po odrátaní strát z brexitu, narástol o zhruba jeden milión.

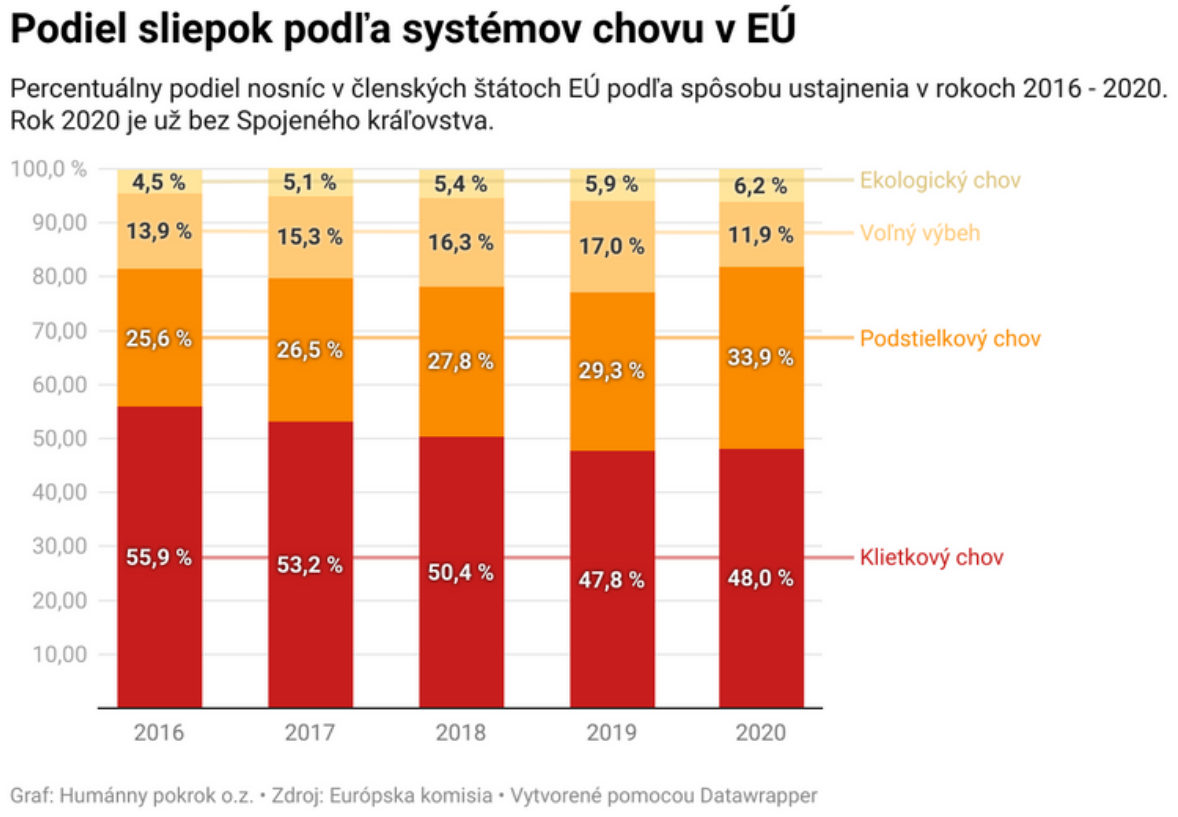

Graf č. 2: Podiel sliepok podľa systémov chovu v EÚ.

V podiele alternatívnych systémov na celkovej produkcii vajec vedú v EÚ Rakúsko a Luxembursko s už účinnými zákazmi klietkových chovov a so 100% produkciou v iných ako klietkových systémoch. Nasledujú ich Švédsko s 94,5% produkciou mimo klietkových systémov a Nemecko s 94,4% produkciou v alternatívnych chovoch. Nemecko je pritom po brexite aktuálne najväčším producentom vajec v EÚ s 15,1% trhovým podielom.

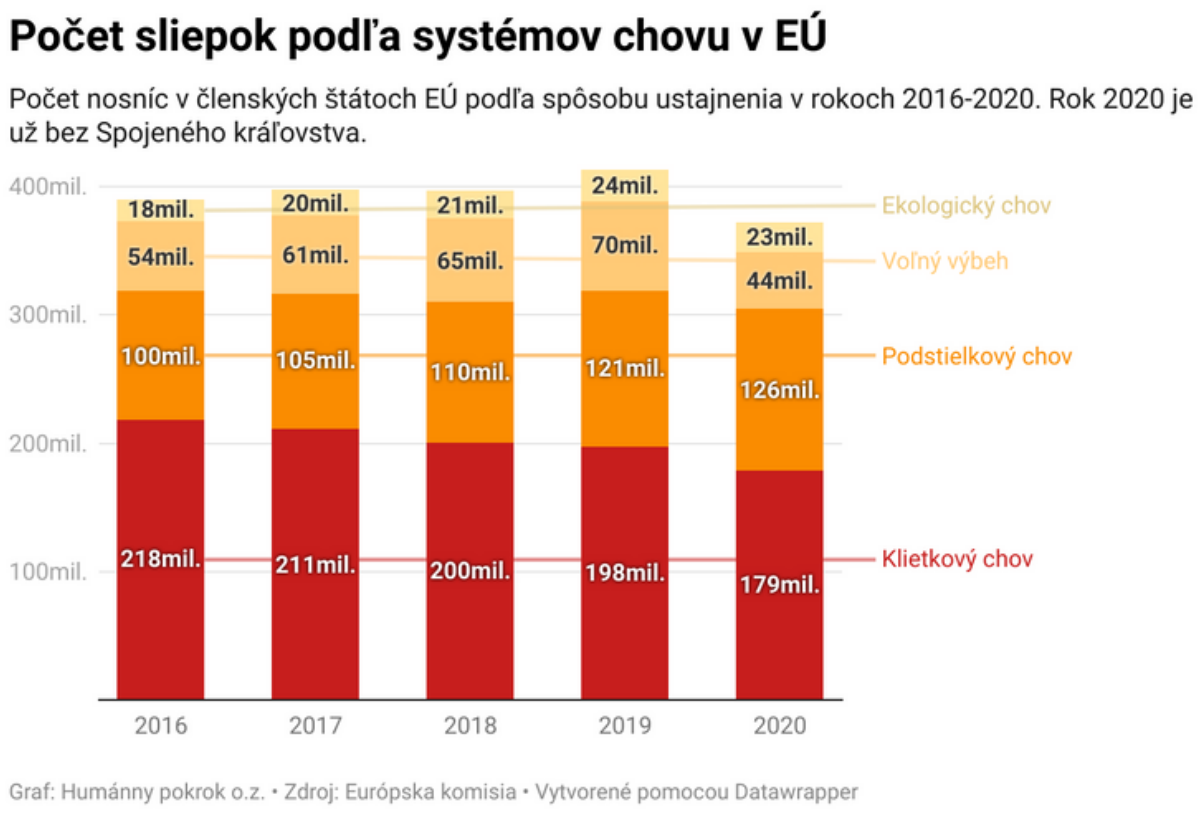

Graf č. 3: Počet sliepok podľa systémov chovu v EÚ.

Na opačnom konci rebríčka sa nachádza Malta s 99,4 % produkcie z klietkových chovov, nasledovaná Portugalskom s 86,2 % produkcie z klietkových chovov a Litvou s 83,2 % produkcie z klietkových chovov. Na štvrtom, teda najhoršom mieste, ktoré v predchádzajúcom roku obsadilo Slovensko, sa teraz umiestnilo Estónsko s 81,7 % produkcie z klietkových chovov. Slovensko si vďaka medziročnému poklesu podielu sliepok v klietkových chovoch polepšilo o takmer 7 % a úspešne sa odrazilo od dna rebríčka. Naďalej však patrí na spodok rebríčka podielu ekologických chovov na celkovom počte chovov v krajine, s 0,2% zastúpením. Menší podiel sliepok v ekologických chovoch majú už len Bulharsko a Malta.

Európska únia dlhodobo viac vajec exportuje ako importuje, a v roku 2020 bol objem exportu (250 000 ton) vajec až desaťnásobne vyšší ako objem importu (25 000 ton).

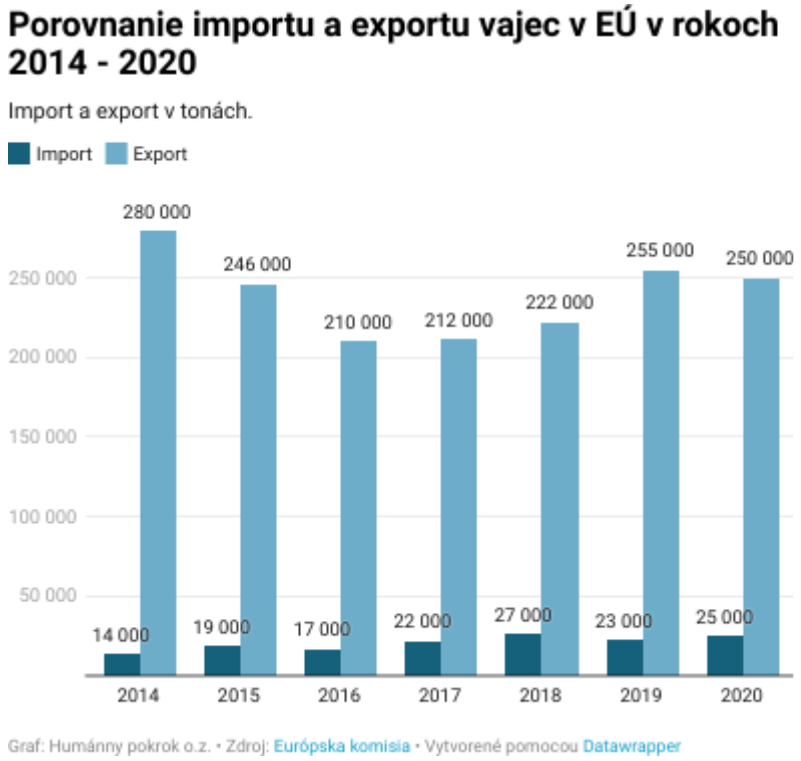

Graf č. 4: Porovnanie importu a exportu vajec v EÚ v rokoch 2014 – 2020.

2.3 Legislatívne zmeny vo svete

Dlhoročný tlak verejnosti, ako aj najnovšie vedecké poznatky týkajúce sa dobrých životných podmienok sliepok, postupne vyústili do sprísňovania právnych úprav v členských štátoch Európskej únie, ako aj v jednotlivých štátoch USA. V tejto časti sa teda lepšie pozrieme na regulácie a zákazy klietkového chovu vo svete.

ZÁKAZY A REGULÁCIE KLIETKOVÉHO CHOVU V EURÓPE

Najväčšou právnou úpravou systémov chovu v Európe bol rozhodne zákaz takzvaných holých klietok v Európskej únii, účinný od roku 2012. Jednotlivé krajiny však začali s úpravou podmienok chovu sliepok už skôr, a mnohé z nich zašli v ochrane sliepok ešte ďalej.

Najsilnejšie právne úpravy – zákazy klietkového chovu – možno v súčasnosti nájsť v štyroch členských krajinách, a to v *Rakúsku, Nemecku, Luxembursku a Česku*, ďalej vo *Valónskom regióne* v Belgicku.

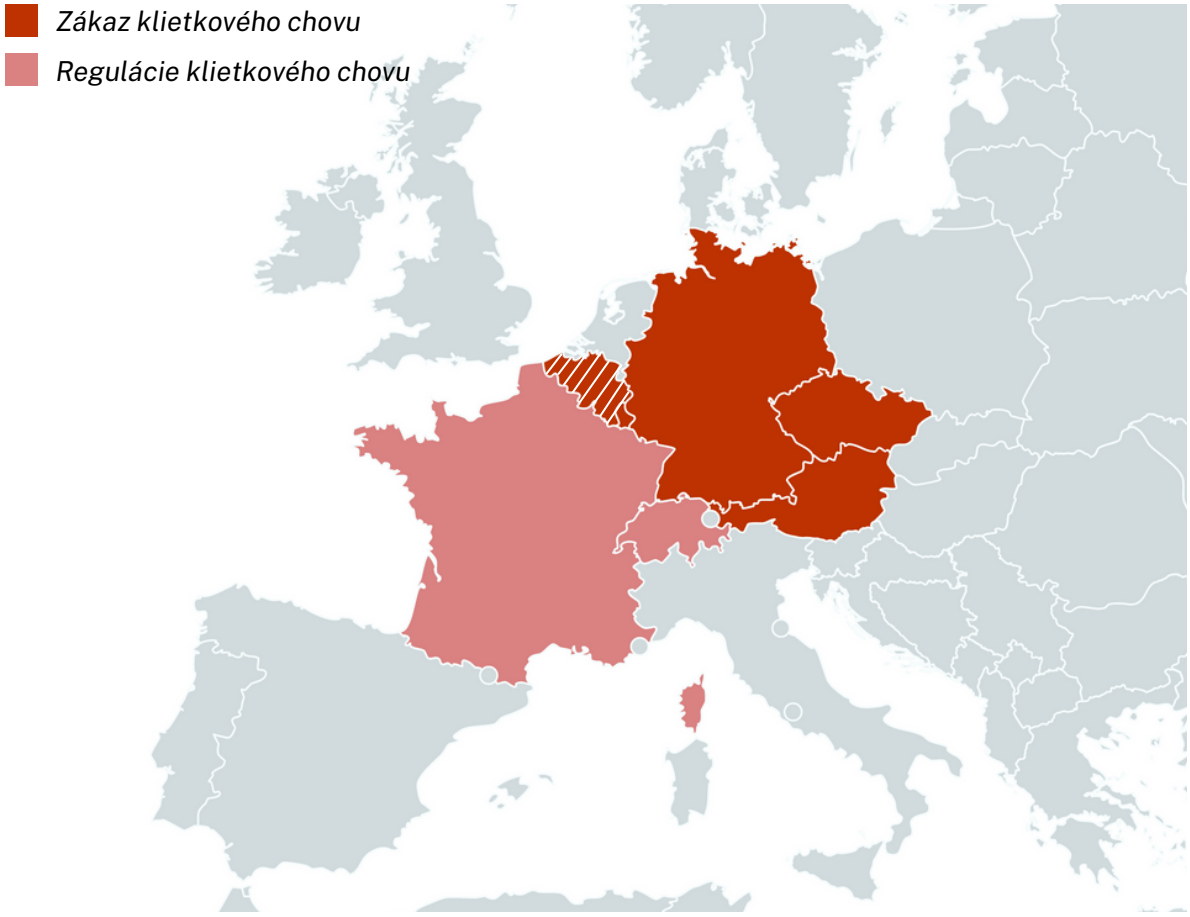

Graf č. 5: Zákazy a regulácie klietkového chovu v Európe.

Rakúsko zakázalo klietkový chov ešte v roku 2005 s pätnásťročným prechodným obdobím, ktoré skončilo v roku 2020. Nemecko najprv nastavilo prísne regulácie klietkového chovu a následne zakázalo aj posledný typ obohatených klietok s platnosťou od roku 2025, s výnimkami do roku 2028 pre farmy, u ktorých je prestavba náročná. V Luxembursku sú od roku 2012 obohatené klietkové chovy taktiež zakázané. Podobne ako v Nemecku, vo Valónsku bol takisto klietkový chov zakázaný s prechodným obdobím do roku 2028, pričom nové klietkové farmy už vo Valónsku nesmú vznikať. Poslednou krajinou, ktorá klietkový chov zakázala je Česká republika, s platnosťou od roku 2027. Ďalším územím, ktoré aktuálne zvažuje zákaz klietkového chovu sliepok je Flámsko (región Belgicka).

Regulácie klietkového chovu boli prijaté vo Švajčiarsku a vo Francúzsku. Vo Švajčiarsku boli požiadavky na prevádzku klietkových chovov nastavené v roku 1982 natoľko prísne, že o 10 rokov tam neexistovali žiadne klietkové farmy. Okrem regulácií bol vo Švajčiarsku prijatý aj nový, prísnejší, schvaľovací proces pre nové prevádzky. Regulácie klietkového chovu prijali aj vo Francúzsku, kde je aktuálne zakázané otvárať nové klietkové farmy[54].

Regulácie sa však uberali aj cestou rozširovania ochrany sliepok na opačnom konci spektra – pri ekologických chovoch. Dánsko pre tieto systémy vyžaduje namiesto 4 m^2 voľného výbehu pre každú sliepku 8 m^2 a Spojené kráľovstvo spolu s Rakúskom vyžadujú až 10 m^2 na sliepku.

ZÁKAZY KLIETKOVÉHO CHOVU V SPOJENÝCH ŠTÁTOCH AMERICKÝCH

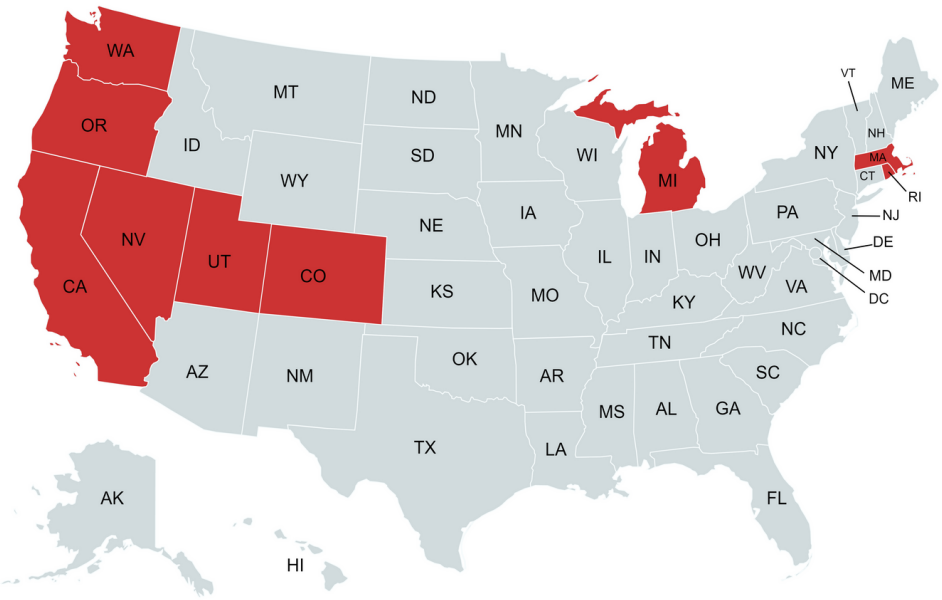

Graf č. 6: Zákazy klietkového chovu v Spojených štátoch amerických.

V USA je klietkový chov zakázaný v niekoľkých štátoch – *Kalifornii, Koloráde, Massachusetts, Michigane, Nevade, Oregone, Rhode Islande, Utahu a Washingtone*. V štátoch Kalifornia, Kolorádo, Massachusetts, Michigan, Nevada, Oregon a Washington je okrem výroby vajec z klietkového chovu zakázaný aj predaj vajec z klietkového chovu z iných štátov[55].

3 Zmeny na slovenskom trhu

Firmy pôsobiace na slovenskom trhu začali reagovať na rastúci spotrebiteľský dopyt po vajciach z alternatívnych chovov. Reakcie prichádzajú v podobe zverejňovania záväzkov politík spoločenskej zodpovednosti firiem ukončiť používanie vajec z klietkových chovov najneskôr do roku 2025. Do konca roka 2020 takéto záväzky prijalo na Slovensku 6 reťazcov, spolu pokrývajúcich 75 % maloobchodného trhu s potravinami, 1 veľkoobchodný reťazec, 6 reštaurácií a reštauračných sietí, a 1 kaviareň, ktoré sa zaviazali ukončiť predaj a používanie vajec z klietkového chovu.

Tieto záväzky následne viedli k záväzku Únie hydinárov Slovenska, ktorá reprezentuje väčšinu vaječnej produkcie v krajine, prerobiť svoje klietkové systémy na alternatívne najneskôr do roku 2030, k čomu sa zaviazala v spoločnom memorande s Ministerstvom pôdohospodárstva a rozvoja vidieka a Zväzom obchodu[56]. Tieto záväzky spoločne naštartovali transformáciu vaječného priemyslu na Slovensku, ktorá sa prejavila už aj v roku 2020 takmer 7% poklesom klietkovej produkcie.

3.1 Vývoj produkcie vajec na Slovensku

V roku 2020 bolo na Slovensku v klietkových systémoch chovaných vyše 76,7 % nosníc. Druhé najväčšie zastúpenie má podstielkový chov s 21 %, nasledovaný voľnovýbehovým chovom s 2,1% podielom a jednou farmou s ekologickým chovom s podielom 0,2 %.

Klietkový chov má na Slovensku dlhodobo najvyššie zastúpenie, a v priebehu posledných rokov iba pozvoľna klesalo. Z 84,5 % v roku 2017 postupne jeho podiel klesol na 83,3 % v rokoch 2018 a 2019 a až v roku 2020 došlo k výraznejšiemu posunu a poklesu podielu klietkových chovov o 6,6 % na 76,7 % všetkých sliepok. Toto predstavuje približne 2 420 000 sliepok. A napriek tomu, že celkový počet sliepok chovaných vo veľkochovoch na Slovensku medziročne stúpol o približne 130 000, došlo k medziročnému poklesu počtu sliepok v klietkových systémoch o zhruba 150 000.

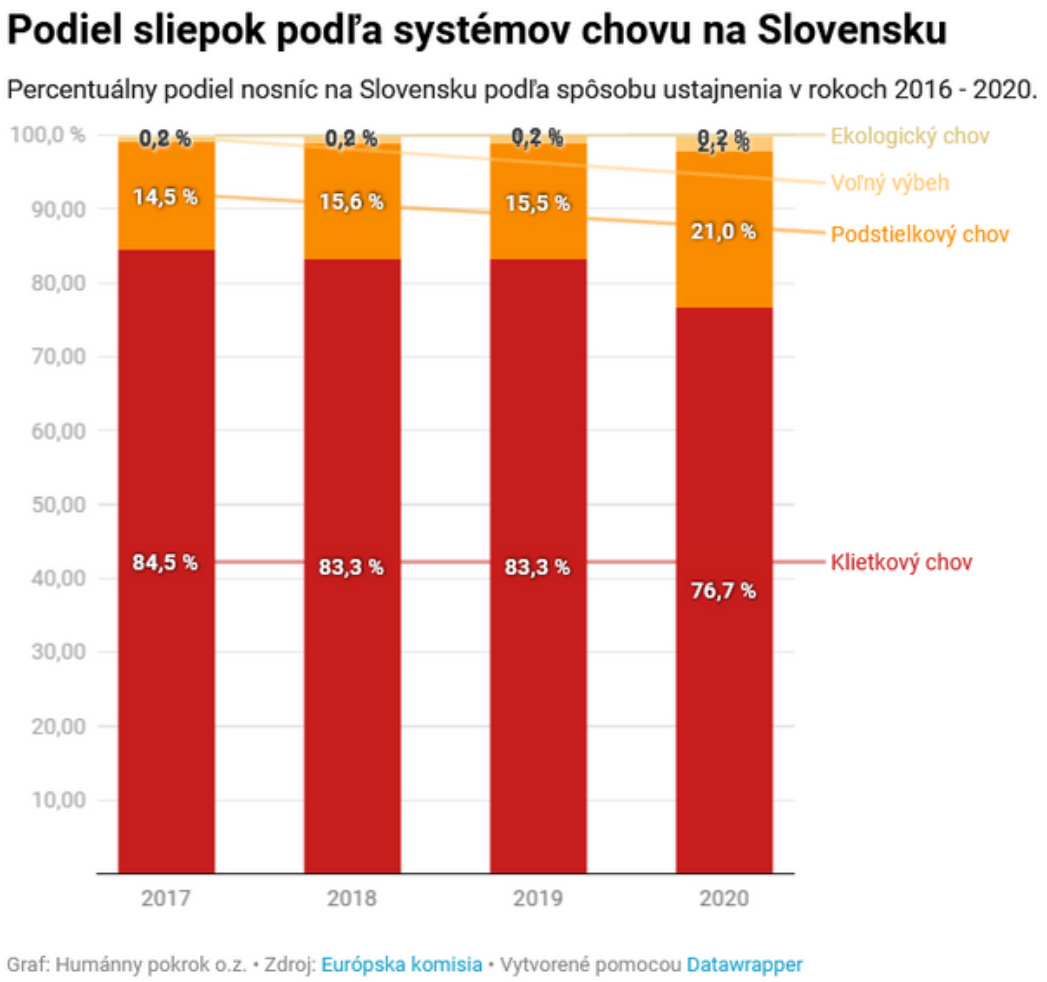

Graf č. 7: Podiel sliepok podľa systémov chovu na Slovensku.

V podstielkovom chove bolo v posledných rokoch chovaných približne 15 % sliepok, a až v roku 2020 prišlo k výraznejšiemu nárastu v súvise s odklonom od klietkových systémov. Medziročne tak jeho podiel narástol o 5,5 % a v roku 2020 v ňom bolo chovaných 21 % nosníc na Slovensku. V počte sliepok to znamená oproti roku 2017 zvýšenie podielu o takmer polovicu, a v počte sliepok v tomto chove to znamená nárast z približne 220 000 na 660 000 sliepok.

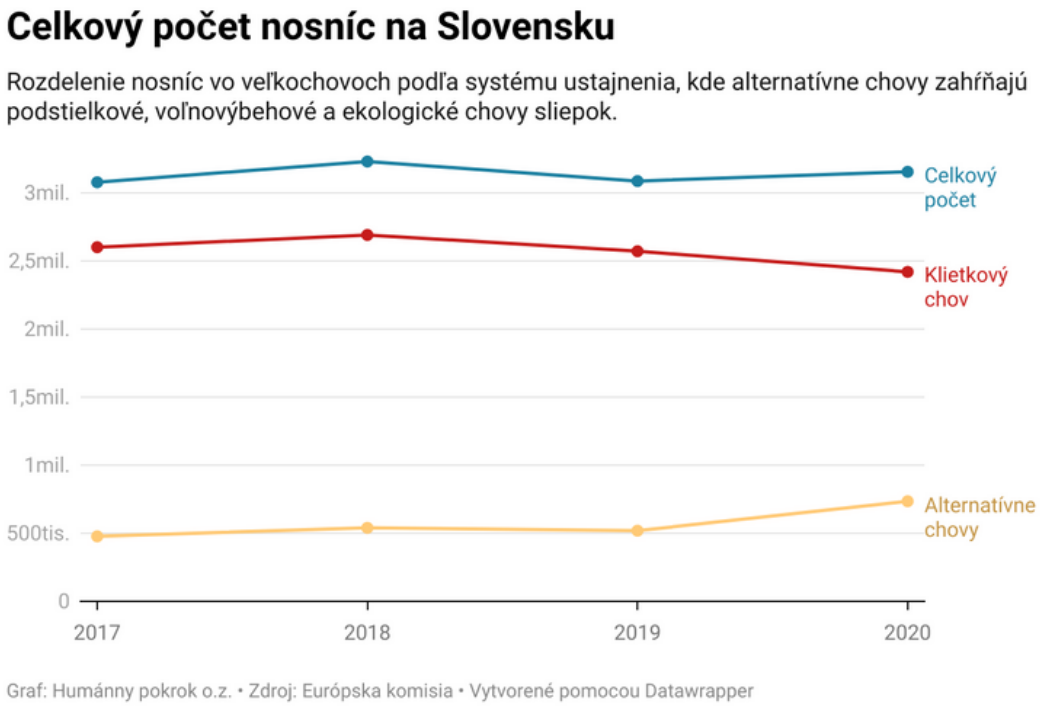

Graf č. 8: Celkový počet nosníc na Slovensku podľa systémov chovu.

Podiel sliepok chovaných v systémoch s voľným výbehom na Slovensku postupne rástol a každoročne zvyšoval svoj podiel o približne desatinu percenta z 0,7 % v roku 2017, na 1,1 % v roku 2019. V roku 2020 však prišlo k takmer zdvojnásobeniu kapacít vo voľnovýbehových systémoch, a v roku 2020 v tomto druhu chovu žilo 2,1 % slovenských nosníc, čo predstavuje približne 66 000 sliepok v 14 chovoch.

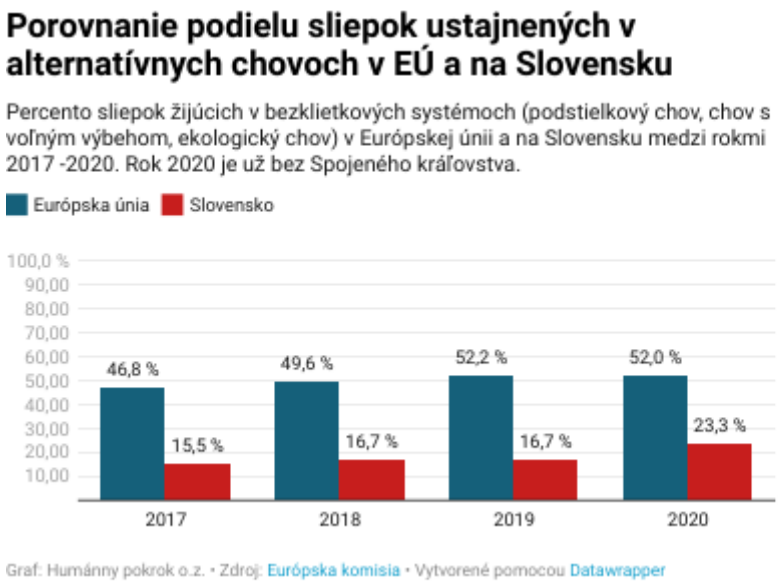

Graf č. 9: Porovnanie podielu sliepok ustajnených v alternatívnych chovoch v EÚ a na Slovensku.

Ekologický chov nosníc sa na Slovensku vyskytuje len okrajovo a je reprezentovaný jedinou farmou v Neninciach s kapacitou približne 6 000 sliepok. Aj preto je Slovensko treťou najhoršou krajinou v EÚ v podiele sliepok chovaných v ekologických chovoch.

V roku 2020 sa na Slovensku nachádza 84 schválených prevádzok. Z toho je 30 schválených na klietkový chov, 39 prevádzkuje podstielkový chov, produkcia 14 prevádzok sa sústreďuje na voľný chov a jedna prevádzka na ekologický chov [57].

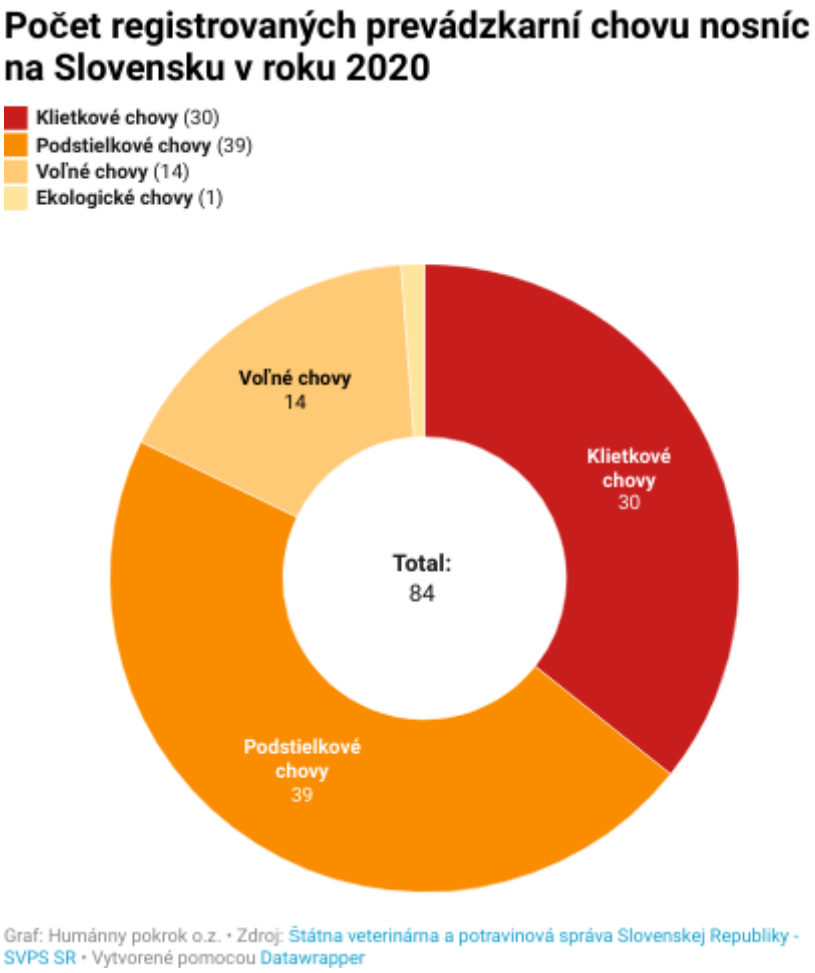

Graf č. 10: Počet prevádzok registrovaných chovov na Slovensku v roku 2020.

Dvaja producenti na Slovensku zareagovali na prichádzajúce zmeny. V reakcii na záväzky maloobchodných reťazcov minulý rok oznámili ukončenie predaja vajec z klietkových chovov najneskôr do roku 2025 a svoje prvé plány na prestavbu klietkových systémov na alternatívne chovy. Prvým producentom, ktorý ohlásil väčšie zmeny je Babičkin dvor. Novogal je druhým producentom, ktorý avizoval zmeny niektorých hál s klietkovým chovom na alternatívne chovy.

4 Záväzky spoločenskej zodpovednosti firiem na Slovensku

Na Slovensku sa do januára 2020 zaviazalo skončiť s predajom vajec z klietkového chovu dokopy 7 reťazcov, spolu pokrývajúcich približne 75 % maloobchodného trhu s potravinami. Spolu s veľkoobchodom Metro Cash & Carry sa na Slovensku zaviazali ukončiť používanie vajec z klietkového chovu do roku 2025. Reťazce tak urobili rozšírením svojich záväzkov politík spoločenskej zodpovednosti zverejnením záväzku na svojich webových stránkach. Posledným veľkým maloobchodným reťazcom na Slovensku, ktorý ešte nemá záväzok ukončiť používanie vajec z klietkového chovu je COOP Jednota Slovensko.

Medzi maloobchodné potravinové reťazce so záväzkom patria:

a Cash&Carry reťazec:

4.1 Plnenie záväzkov firiem

Naprieč rokmi 2017 až 2020 slovenské maloobchodné reťazce spolu s veľkoobchodným reťazcom Metro Cash & Carry prijímali záväzky ohľadom ukončenia predaja vajec z klietkových chovov. Vo všetkých prípadoch, okrem reťazca Delia kde sa rokom 2020 prestali vajcia z klietkových chovov predávať úplne, sa záväzok uzavrel s platnosťou od roku 2025. Väčšina záväzkov sa týka nielen čerstvých vajec, ale i produktov vlastných značiek. V takom prípade i výroba týchto produktov musí byť prispôsobená do roku 2025, aby vajcia a vaječné zložky do týchto produktov neboli pôvodom z klietkového chovu. Reťazce ktoré prijali záväzky v priebehu posledných

rokov sa rovno zaviazali zverejňovať pravidelne správy o napredovaní v napĺňaní svojich záväzkov. Viaceré reťazce so staršími záväzkami však k týmto krokom medzičasom pristúpilo dobrovoľne a údaje nám na účel tejto správy sprístupnili.

Bežným riešením zabezpečovania transparentnosti dodržiavania záväzkov politík spoločenskej zodpovednosti firiem býva zverejňovanie pravidelných správ o napĺňaní týchto záväzkov. Tie sa však na Slovensku ešte nestali štandardom a zverejňujú ich len niektoré firmy, aj to nie všetky z nich uvádzajú kompletné a jednoznačné údaje vzťahujúce sa na napĺňanie ich záväzkov týkajúcich sa vajec z klietkového chovu.

K dnešnému dňu však máme dostupné údaje od všetkých reťazcov, ktoré záväzok prijali okrem reťazca Billa. A to i napriek tomu, že je súčasťou spoločnosti Rewe, ktorá v niektorých krajinách Európy tieto údaje zverejňuje pravidelne.

Graf č. 11: Miera naplnenia záväzkov maloobchodných reťazcov ukončiť používanie vajec z klietkového chovu.

DELIA

Delia pôsobí vo viac ako 30 prevádzkach a 4 kaviarňach len v Bratislave a širšom okolí. Delia mala stanovený najskorší termín svojho záväzku, a ako prvá ho zároveň aj stihla naplniť. V súčasnosti je jej ponuka vajec plne z alternatívnych systémov. V ich sortimente prevládajú vajcia z podstielkového chovu. Zvyšný podiel tvoria vajcia z voľného výbehu v celkovom počte 28 %.

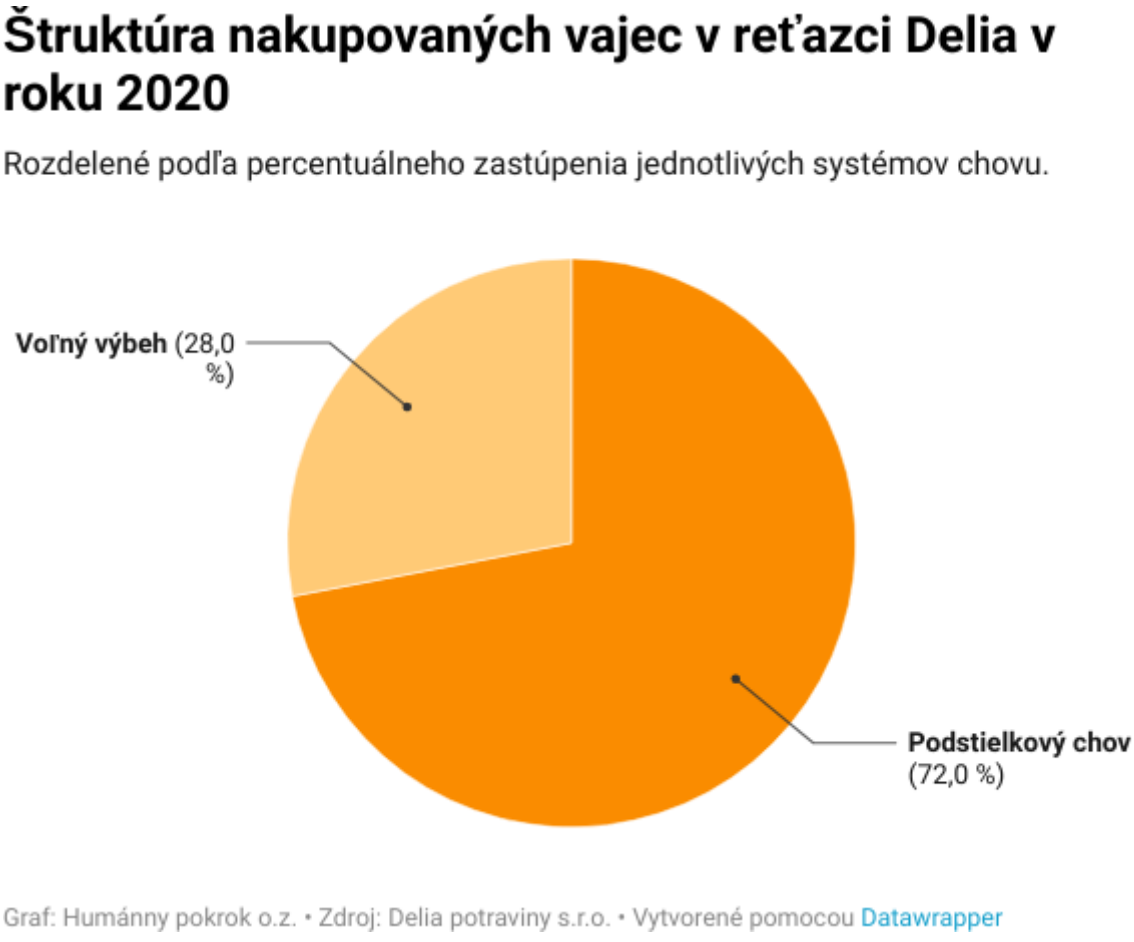

Graf č. 12: Štruktúra nakupovaných vajec v reťazci Delia v roku 2020.

KAUFLAND

Na druhom mieste sa v napĺňaní záväzkov v roku 2020 umiestnil Kaufland so záväzkom naplneným na 73 %. Kaufland zverejňuje správu o spoločenskej zodpovednosti každé dva roky, no podrobné údaje o nákupoch vajec, tak ako ich môžeme vidieť nižšie, ešte nateraz nie sú súčasťou ich aktuálnych správ.

Štruktúra nakupovaných vajec v reťazci Kaufland v roku 2020

Rozdelené podľa percentuálneho zastúpenia jednotlivých systémov chovu.

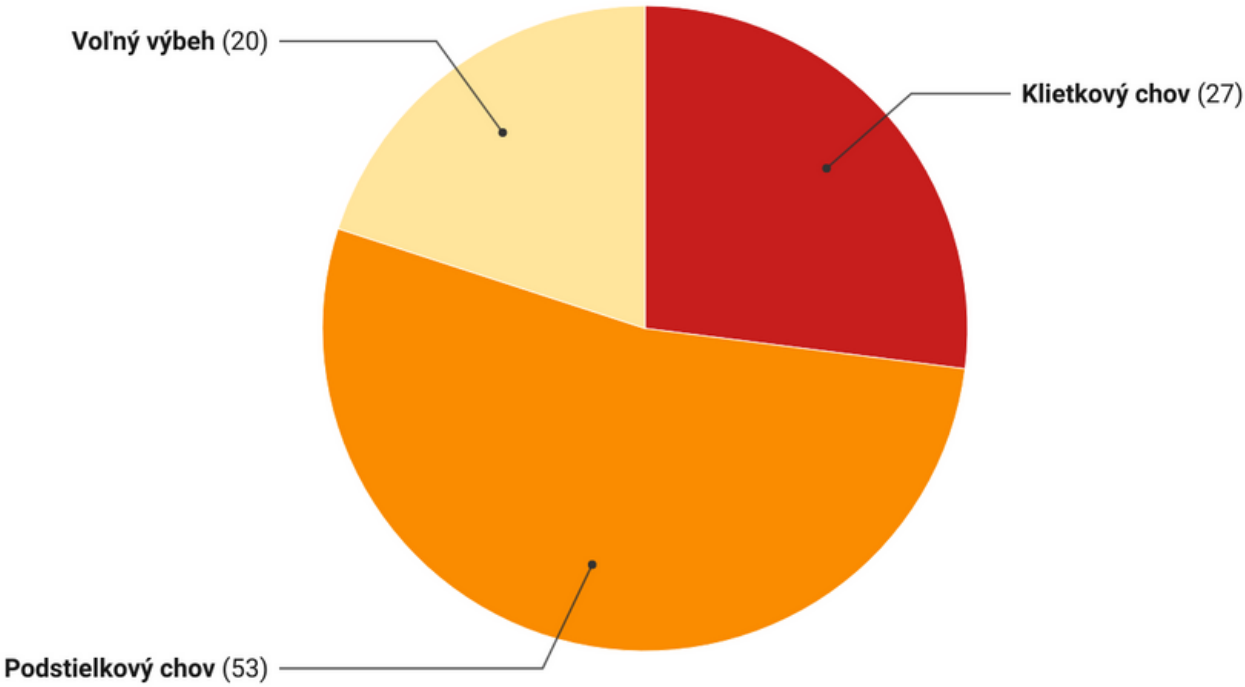

Graf: Humánny pokrok o.z. • Zdroj: Kaufland Slovenská republika v.o.s. • Vytvorené pomocou Datawrapper

Graf č. 13: Štruktúra nakupovaných vajec v reťazci Kaufland v roku 2020.

TERNO A KRAJ

Spoločnosť Terno real estate s. r. o. prevádzkujúca siete potravín Terno a Kraj zverejnila údaje za obe siete spoločne. Zo zverejnených údajov vyplýva, že v roku 2020 mali tieto siete svoj záväzok naplnený na 41 %. 58,96 % vajec v ich prevádzkach v roku 2020 pochádzalo z klietkových chovov. 30,04 % pochádzalo z podstielkových a 11 % z voľnovýbehových chovov.

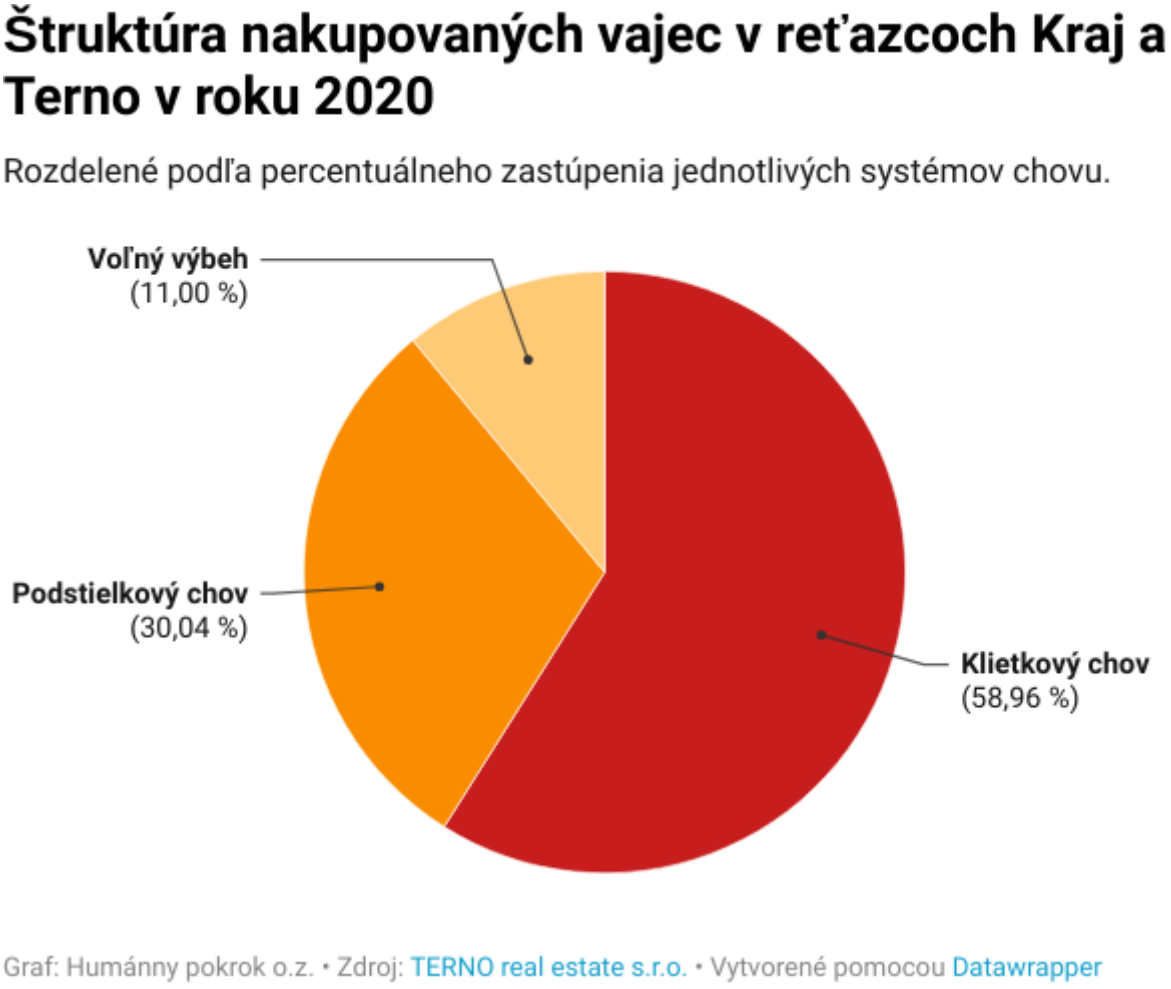

Graf č. 14: Štruktúra nakupovaných vajec v reťazcoch Kraj a Terno v roku 2020.

TESCO

V porovnaní s ostatnými reťazcami je Tesco reťazcom s druhým najväčším podielom klietkových vajec hneď po spoločnosti Lidl, a svoj záväzok mal v roku 2020 naplnený len na 32 %.

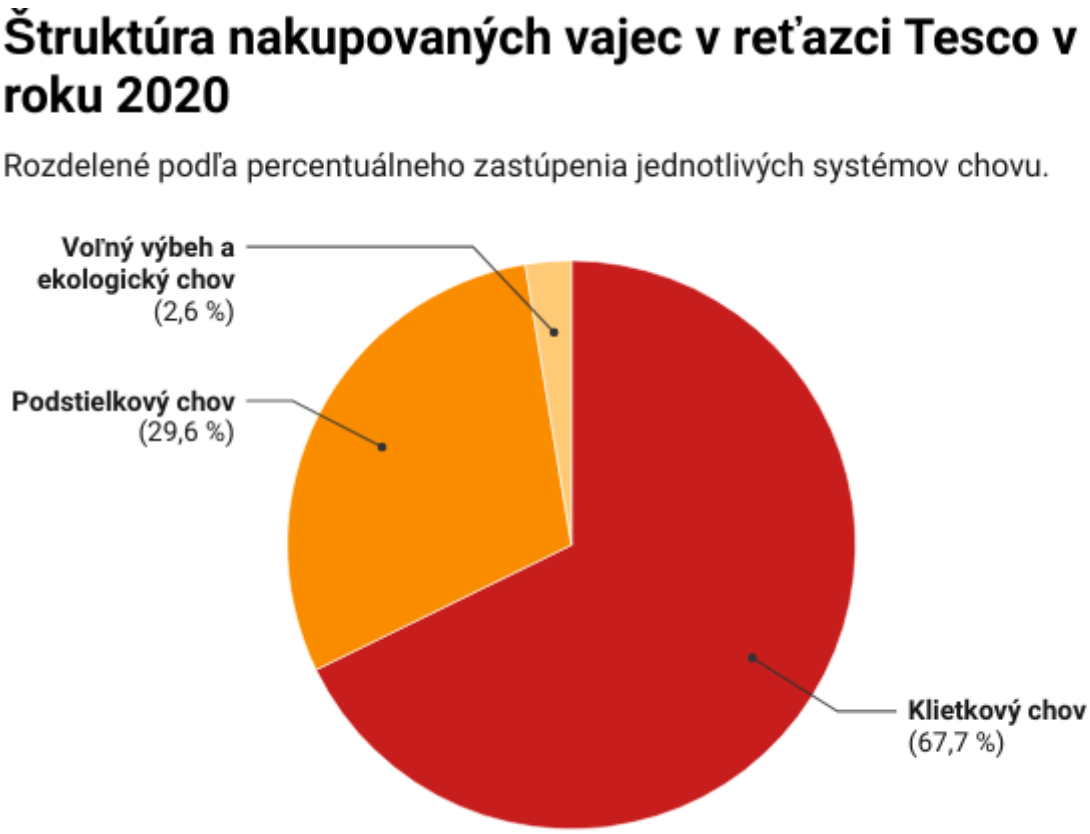

Graf č. 15: Štruktúra nakupovaných vajec v reťazci Tesco v roku 2020.

LIDL

Lidl sa rovnako ako Kaufland snaží komunikovať pomocou správ a samostatnej časti na svojich webových stránkach, kde vidieť ich pozitívny prístup k témam spoločenskej zodpovednosti. Lidl ako jediný ukazuje priamo na svojej webovej stránke počet vajec v ich sortimente v priereze rokov. Už od roku 2016, kde počet vajec nakupovaných z klietkového chovu má klesajúcu tendenciu, až na rok 2020. Tu oproti roku 2019 stúpol predaj vajec z klietkového chovu zo 74 % na 79 %. Vývoj nakupovania vajec z podstielkového chovu má podobný charakter, ako je to v prípade vajec z klietkových systémov. Podstielkové vajcia sa v ich sortimente nachádzali každým rokom vo väčšom počte, no rok 2020 v porovnaní s rokom 2019 ukázal pokles o 6 %. V roku 2020 Lidl ponúkal 16 % z celkovej ponuky vajec práve tie z podstielkového chovu. Vajcia z voľného výbehu neboli v týchto predajniach dostupné do roku 2018. Odvtedy však ich počet stále narastá. Aktuálne sa na stránke Lidl uvádza, že v roku 2020 mali v ponuke k dispozícii 5 % vajec z voľného výbehu. Napriek tomu je Lidl v porovnaní s ostatnými reťazcami na konci tabuľky, teda nakupuje najviac vajec z klietkového chovu spomedzi všetkých retailerov s platným záväzkom v celkovom počte 79 %. Svoj záväzok tak mal v roku 2020 naplnený iba na 21 %. I keď sú reťazce Lidl a Kaufland spolu súčasťou skupiny Schwarz, v napĺňaní svojich záväzkov Kaufland predbehol Lidl až o 52 %.

Štruktúra nakupovaných vajec v reťazci Lidl v roku 2020

Rozdelené podľa percentuálneho zastúpenia jednotlivých systémov chovu.

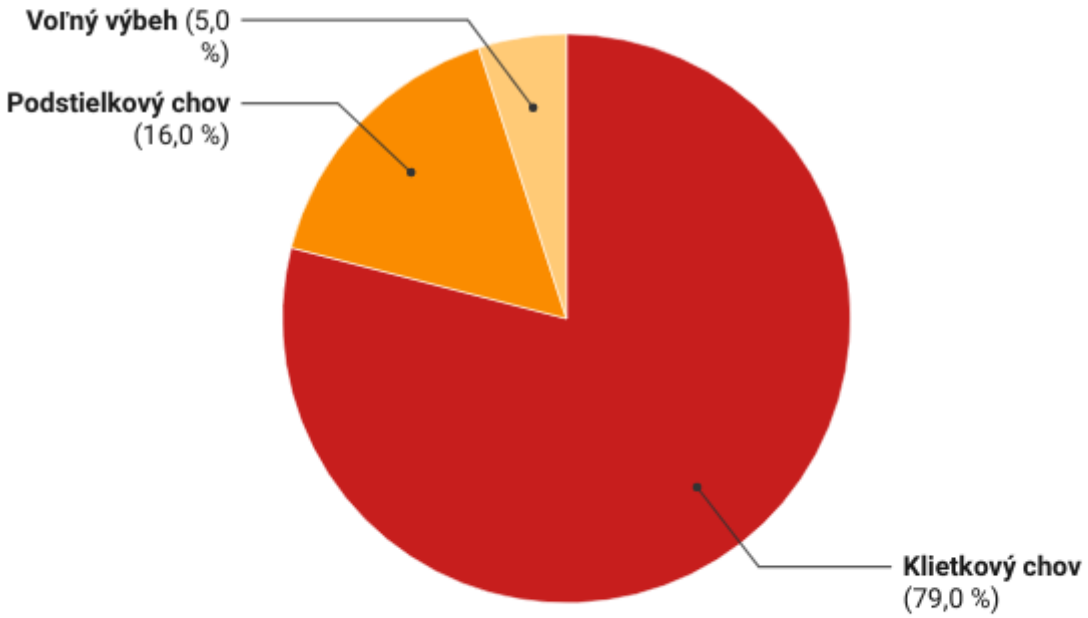

Graf: Humánny pokrok o.z. • Zdroj: Lidl Slovenská republika, v.o.s. • Vytvorené pomocou Datawrapper

Graf č. 16: Štruktúra nakupovaných vajec v reťazci Lidl v roku 2020.

BILLA

Billa odmietla do uzávierky správy poskytnúť informácie o napĺňaní svojho záväzku ukončiť používanie vajec z klietkového chovu a nezverejňuje ich ani na svojich webových stránkach.

5 Postoje verejnosti

5.1 Postoje Slovákov a Sloveniek ku klietkovému chovu nosníc

V roku 2019 sa uskutočnil prieskum agentúry Focus, ktorého sa zúčastnilo 1008 respondentov a respondentiek. Vzorka respondentov a respondentiek bola volená na základe výberových kvót, ktorými boli pohlavie, vek, vzdelanie, národnosť, veľkosť obce a kraj.

Tvrdenia v prieskume ohľadom chovu nosníc boli nasledovné:
- Klietkový chov sliepok kvôli produkcii vajec by mal byť zakázaný.
- Obchody, reštaurácie a výrobcovia potravín, by mali prestať používať vajcia pochádzajúce z klietkového chovu.
- Som ochotný/á priplatiť si za vajcia, ktoré pochádzajú z chovov zabezpečujúcich zvieratám lepšie životné podmienky.

Výstupom prieskumu bola miera súhlasu resp. nesúhlasu s jednotlivými tvrdeniami. Postoje verejnosti k jednotlivým tvrdeniam sú vyjadrené v nasledujúcich grafoch.

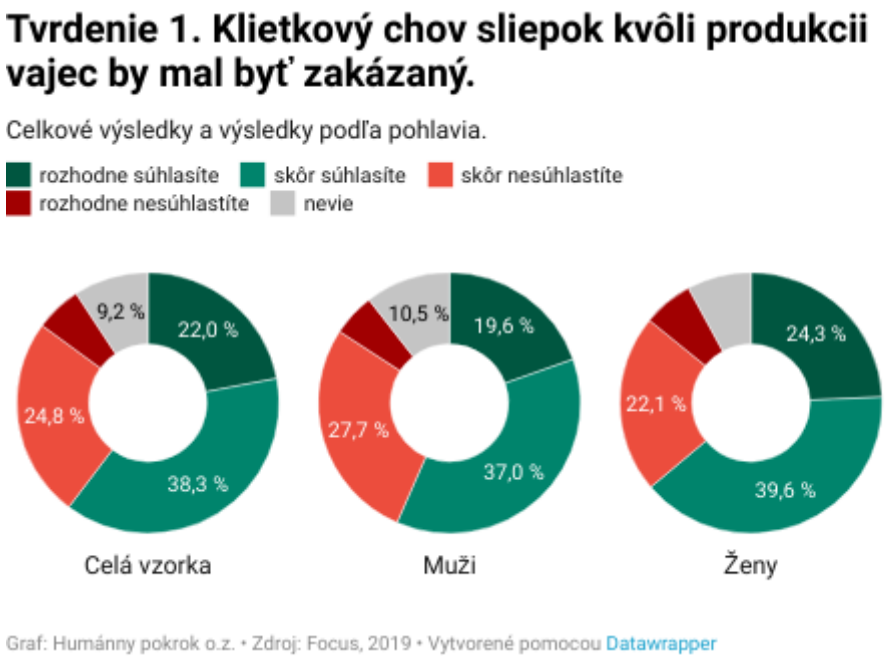

Graf č. 17: Postoj k zákazu klietkového chovu s rozdelením podľa pohlavia.

Z celkového počtu respondentov a respondentiek sa 60,3 % opýtaných vyjadrilo, že klietkový chov sliepok by mal byť zakázaný, čo je doposiaľ historicky najvyššia podpora ochrany nosníc na Slovensku. S týmto tvrdením rozhodne nesúhlasilo 5,7 % a k tomuto tvrdeniu sa nevedelo vyjadriť 9,2 % opýtaných. Ženy podporili toto tvrdenie o 7,3 % viac ako muži[58].

Veková kategória respondentov a respondentiek nemala významný vplyv na všeobecný trend. Vo všetkých vekových skupinách nadpolovičná väčšina (> 57 %) podporuje tvrdenie, že klietkový chov sliepok kvôli produkcii vajec by mal byť zakázaný. Najväčšiu podporu získalo toto tvrdenie vo vekovej kategórii 35 – 44 rokov[58].

Zákaz klietkového chovu podporujú najmä vysokoškolsky vzdelaní ľudia (71,8 % opýtaných). Nasledujú stredoškolsky vzdelaní ľudia s maturitou (58,8 %), ľudia so základným vzdelaním (58 %) a nakoniec stredoškolsky vzdelaní ľudia bez maturity (54,4 %).

Zákaz klietkového chovu podporujú v nadpolovičnej väčšine obce, ktorých počet obyvateľov a obyvateliek presahuje 1000 ľudí. Najväčšiu podporu má zákaz v obciach s počtom obyvateľov a obyvateliek od 50 – 100 tisíc. Najmenšiu podporu dosiahol v obciach s počtom ľudí pod 1000[58].

Graf č. 18: Postoj k zákazu klietkového chovu s rozdelením podľa veku.

Graf č. 19: Postoj k zákazu klietkového chovu s rozdelením podľa dosiahnutého vzdelania.

Graf č. 20: Postoj k zákazu klietkového chovu s rozdelením podľa veľkosti obce.

Výsledky podľa krajov uvádzajú, že väčšina obyvateľov a obyvateliek z nich podporujú zákaz klietkového chovu nosníc. Tieto výsledky boli dosiahnuté v Bratislavskom (68,1 %), Trnavskom (66,9 %), Trenčianskom (54,8 %), Nitrianskom (61,6 %), Žilinskom (56,7 %), Prešovskom (63,1 %) a najmä Banskobystrickom samosprávnom kraji (70,2 %). Jediný kraj, v ktorom sa postoj obyvateľov a obyvateliek líšil bol Košický samosprávny kraj, čo bolo spôsobené najmä vysokým percentuálnym zastúpením nerozhodných odpovedí[58].

Graf č. 21: Postoj k zákazu klietkového chovu s rozdelením podľa krajov.

Tvrdenie, aby obchody, reštaurácie a výrobcovia potravín prestali používať vajcia pochádzajúce z klietkového chovu bolo podporené 59 % respondentov a respondentiek. Takmer 32 % nepodporilo toto tvrdenie a 9,3 % sa nevedelo k tomuto tvrdeniu vyjadriť. V náväznosti na toto tvrdenie nasledovala otázka, či by si boli ochotní priplatiť za vajcia, ktoré zabezpečujú lepšie životné podmienky pre nosnice. Až 54,5 % uviedlo, že by boli ochotní si za takéto vajcia priplatiť[58].

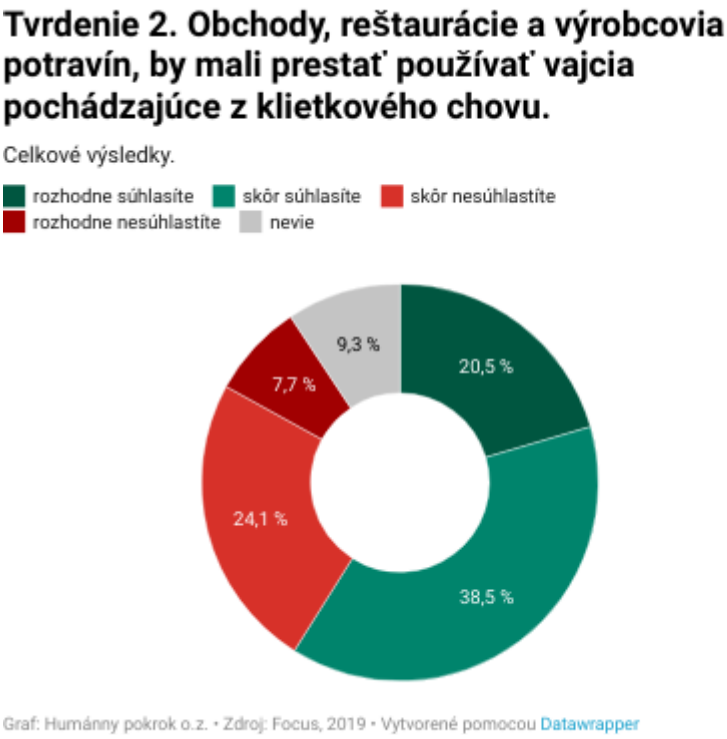

Graf č. 22: Postoj k ponuke vajec z klietkového chovu v ponuke obchodov, reštaurácií a výrobcov potravín.

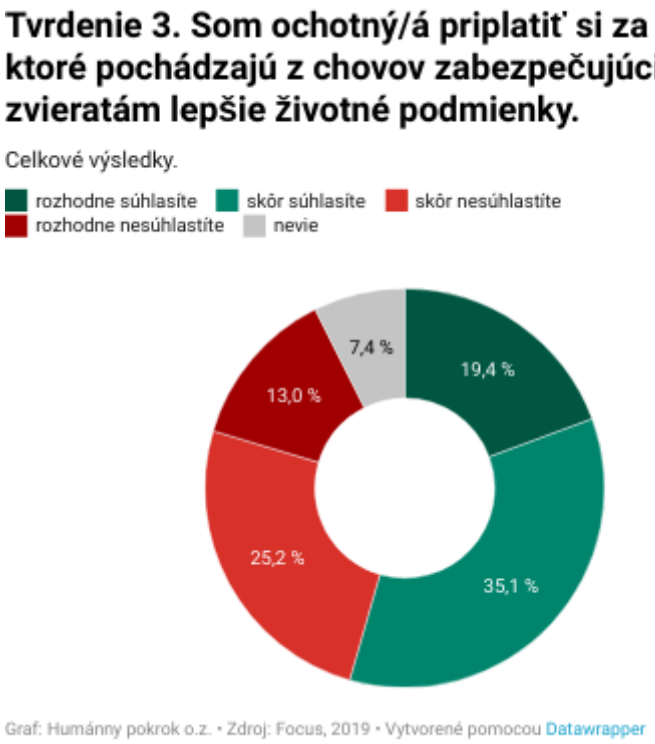

Graf č. 23: Ochota priplatiť si za vajcia pochádzajúce zo systémov zabezpečujúcich lepšie životné podmienky zvierat.

5.2 Porovnanie postojov občanov a občaniek Slovenska a Európskej Únie k životným podmienkam zvierat

V roku 2015 vykonala Európska komisia prieskum verejnej mienky vo forme špeciálneho Eurobarometra na tému Postoje Európanov k dobrým životným podmienkam zvierat. Prieskumu sa zúčastnilo 27 672 občanov a občaniek Európskej únie a 1 036 občanov a občaniek Slovenskej republiky. Odpovede slovenských respondentov a respondentiek korelovali s odpoveďami na európskej úrovni, jediné značné rozdiely boli v odpovediach „určite áno" a „skôr áno", avšak ich súčet sa vyrovnal trendom v Európskej únii[59].

Prieskum Eurobarometer obsahoval viacero otázok ohľadom dobrých životných podmienok zvierat a navrhovanej legislatíve, avšak v rámci tejto správy sme vybrali nasledujúce otázky:

Do akej miery je podľa vášho názoru dôležité chrániť dobré životné podmienky hospodárskych zvierat?

Myslíte si, že vo všeobecnosti by mali byť dobré životné podmienky hospodárskych zvierat v našej krajine lepšie chránené v porovnaní s tým, ako je to teraz?

Chceli by ste mať viac informácií o podmienkach, v ktorých sú chované hospodárske zvieratá v našej krajine?

Výrobky získavané z výrobných systémov zohľadňujúcich dobré životné podmienky zvierat môžu mať identifikačné označenie. Hľadáte tieto označenia pri kúpe takýchto výrobkov?

Myslíte si, že v súčasnej dobe existuje v obchodoch a supermarketoch dostatočný výber potravín vyrobených so zreteľom na dobré životné podmienky zvierat?

Podľa prieskumu, obyvateľstvu Slovenska záleží na dobrých životných podmienkach zvierat a takisto majú záujem o to, aby sa tieto podmienky naďalej vylepšovali. Respondenti a respondentky majú tiež záujem o viac informácií o podmienkach chovu hospodárskych zvierat, a sú si ochotní priplatiť za potraviny, ktoré by zaručovali lepšie zaobchádzanie so zvieratami[59].

1. Do akej miery je podľa vášho názoru dôležité chrániť dobré životné podmienku hospodárskych zvierat? [%]

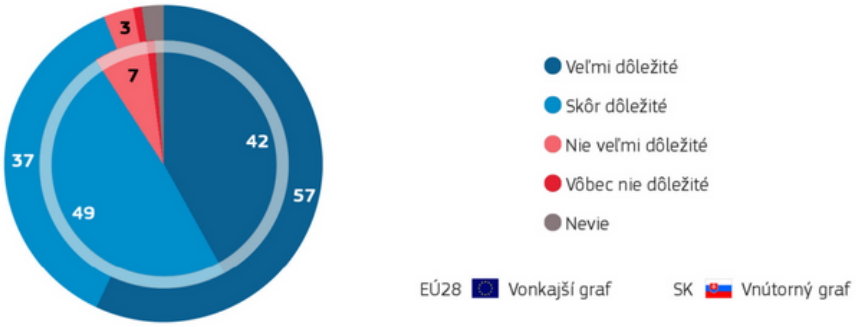

Graf č. 24: Vnímanie dôležitosti dobrých životných podmienok zvierat.

2. Myslíte si, že vo všeobecnosti by mali byť dobré životné podmienky hospodárskych zvierat v našej krajine lepšie chránené v porovnaní s tým, ako je to teraz? [%]

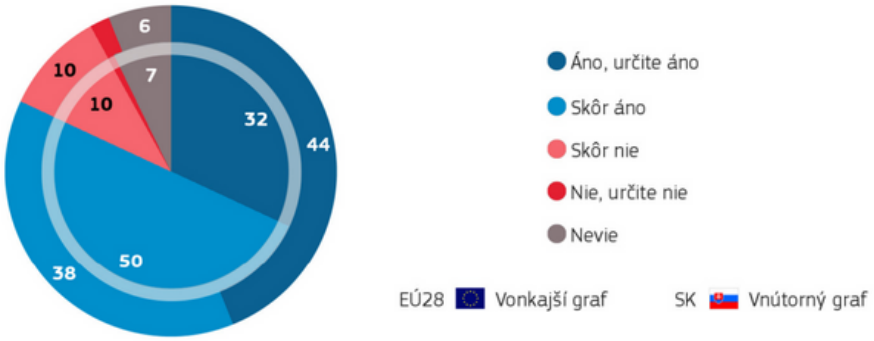

Graf č. 25: Postoj k zlepšovaniu dobrých životných podmienok zvierat.

3. Chceli by ste mať viac informácií o podmienkach, v ktorých sú chované hospodárske zvieratá v (NAŠEJ KRAJINE)? [%]

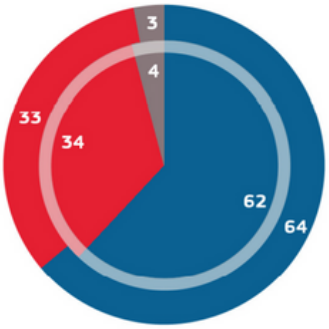

EÚ28 Vonkajší graf SK Vnútorný graf

	EÚ28		SK	
	2015	2015-2006	2015	2015-2006
Celkovo 'Áno'	64	+ 6	62	+ 6
Celkovo 'Nie'	33	- 6	34	- 7
Nevie	3	=	4	+ 1

Graf č. 26: Záujem o informovanosť o dobrých životných podmienkach zvierat.

4. Výrobky získavané z výrobných systémov zohľadňujúcich dobré životné podmienky zvierat môžu mať identifikačné označenie. Hľadáte tieto označenia pri kúpe takýchto výrobkov? [%]

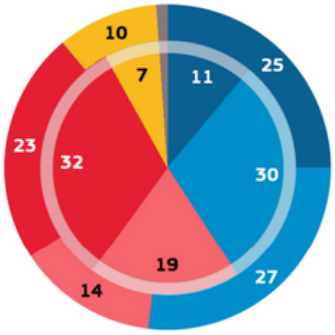

Väčšinou áno
Áno, občas
Veľmi zriedkavo
Nie, nikdy
Nevedeli ste o existencii takýchto označení (NEPONÚKAJTE)
Nevie

EÚ28 Vonkajší graf SK Vnútorný graf

Graf č. 27: Hľadanie informácií o dobrých životných podmienkach zvierat pri nákupe tovarov.

5. Myslíte si, že v súčasnej dobe existuje v obchodoch a supermarketoch dostatočný výber potravín vyrobených so zreteľom na dobré životné podmienky zvierat? [%]

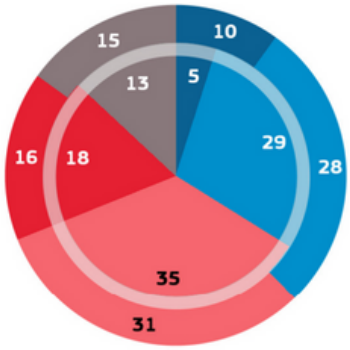

EÚ28 Vonkajší graf SK Vnútorný graf

	EÚ28		SK	
	2015	2015-2006	2015	2015-2006
Určite áno	10	- 2	5	=
Skôr áno	28	- 5	29	+ 3
Skôr nie	31	+ 6	35	=
Určite nie	16	+ 3	18	- 4
Nevie	15	- 2	13	+ 1

Graf č. 28: Vnímanie dostatočného dôrazu na dobré životné podmienky zvierat.

Záver

Najnovšie vedecké poznatky čoraz viac zdôrazňujú, že klietkové systémy neumožňujú sliepkam vytvoriť prostredie, ktoré by zodpovedalo ich životným potrebám a zabezpečilo naplnenie dobrých životných podmienok. V priebehu posledných rokov sme mohli sledovať narastajúci záujem verejnosti o dobré životné podmienky zvierat, ktorý sa aj na Slovensku premietol do viac než 60% podpory zákazu klietkového chovu na Slovensku. Na spotrebiteľský dopyt po dobrých životných podmienkach zvierat ako prvé začali reagovať firmy, ktoré začali do svojich politík spoločenskej zodpovednosti zahŕňať záväzky týkajúce sa ukončenia predaja vajec z klietkového chovu. Len v priebehu posledných rokov takto pribudlo takmer 100 globálnych záväzkov od najväčších firiem naprieč všetkými sektormi pracujúcimi s potravinami a ďalších viac než 1000 záväzkov vzťahujúcich sa na Európu.

V roku 2017 táto vlna dorazila aj na Slovensko a odvtedy už takéto záväzky na Slovensku urobili všetky veľké maloobchodné reťazce s potravinami, okrem COOP Jednota Slovensko. Väčšina z nich už začala zverejňovať údaje o napĺňaní svojich záväzkov a na Slovensku tak v roku 2020 bol už prvý reťazec, ktorý nemal v ponuke žiadne vajcia z klietkových systémov – potraviny Delia. Na tieto zmeny následne začali reagovať aj výrobcovia vajec, ktorí sa začali od klietkových systémov postupne odkláňať, čo v roku 2020 vyvrcholilo záväzkom Únie hydinárov Slovenska prerobiť svoje klietkové systémy na bezklietkové. V roku 2020 sa tieto zmeny prejavili aj zrýchlením úbytku klietkových chovov na Slovensku a medziročne ich podiel klesol o 6,6 %, čo znamenalo v porovnaní s rokom 2019 o 150 000 sliepok v klietkových systémoch menej.

V susedných krajinách tento vývoj prirodzene kulminoval v podobe zavádzania prísnejších regulácií chovu sliepok a zákazov klietkových systémov, ktoré boli schválené napríklad v susednom Česku a Rakúsku. Plány predložiť legislatívny návrh zakazujúci klietkové systémy v celej Európskej únii oznámila aj Európska komisia.

Možno teda očakávať, že trend odklonu od klietkových systémov bude pokračovať, pričom kľúčovými míľnikmi budú rok 2025, v ktorom by pri naplnení záväzkov firiem väčšina slovenského maloobchodného trhu s potravinami mala byť bezklietková, a rok 2030, v ktorom sa bezklietkovou stane aj väčšina slovenskej vaječnej produkcie. Celý proces však môžu urýchliť občianske iniciatívy volajúce po zákaze klietkových systémov, ktoré viedli aj k už spomínanej legislatívnej iniciatíve Európskej komisie, a ktoré prebiehajú aj na Slovensku.

Bibliografia

1 PubMed [online]. ©1996 [cit. 02.11.2021]., Coherent use of information by hens observing their former dominant defeating or being defeated by a stranger, Dostupné na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24896484/

2 Hogue, M.-E., Beaugrand, J. P. & Laguë, P. C. Coherent use of information by hens observing their former dominant defeating or being defeated by a stranger. Behav. Processes 38, 241–252 (1996).

3 Abeyesinghe, S. M., Nicol, C. J., Hartnell, S. J. & Wathes, C. M. Can domestic fowl, Gallus gallus domesticus, show self-control? Anim. Behav. 70, 1–11 (2005).

4 Bradshaw, R. H. & Dawkins, M. S. Slides of conspecifics as representatives of real animals in laying hens (Gallus domesticus). Behav. Processes 28, 165–172 (1993).

5 Evans, C. S., Evans, L. & Marler, P. On the meaning of alarm calls: functional reference in an avian vocal system. Anim. Behav. 46, 23–38 (1993).

6 Edgar J. L., Lowe J. C., Paul E. S. & Nicol C. J. Avian maternal response to chick distress. Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences 278, 3129–3134 (2011).

7 Boissy, A. et al. Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. Physiol. Behav. 92, 375–397 (2007).

8 Widowski, T. M., Hemsworth, P. H., Barnett, J. L. & -L. Rault, J. Laying hen welfare I. Social environment and space. Worlds. Poult. Sci. J. 72, 333–342 (2016).

9 Albentosa, M. J. & Cooper, J. J. Effects of cage height and stocking density on the frequency of comfort behaviours performed by laying hens housed in furnished cages. Anim. Welf. 13, 419–424 (2004)

10 Dawkins, M. S. Behavioural deprivation: A central problem in animal welfare. Appl. Anim. Behav. Sci. 20, 209–225 (1988).

11 Dawkins, M. S. Cage height preference and use in battery-kept hens. Vet. Rec. 116, 345–347 (1985).

12 Keeling, L. J. Inter-bird distances and behavioural priorities in laying hens: the effect of spatial restriction. Appl. Anim. Behav. Sci. 39, 131–140 (1994).

13 Cooper, J. J. & Albentosa, M. J. Behavioural priorities of laying hens. Avian and Poultry Biology Reviews 14, 127–149 (2003).

14 Weeks, C. A. & Nicol, C. J. Behavioural needs, priorities and preferences of laying hens. Worlds. Poult. Sci. J. 62, 296–307 (2006).

15 Wood-Gush, D. G. & Gilbert, A. B. Observations on the laying behaviour of hens in battery cages. Br. Poult. Sci. 10, 29–36 (1969).

16 Yue, S. & Duncan, I. J. H. Frustrated nesting behaviour: relation to extra-cuticular shell calcium and bone strength in White Leghorn hens. Br. Poult. Sci. 44, 175–181 (2003).

17 Alm, M. et al. Welfare indicators in laying hens in relation to nest exclusion. Poult. Sci. 95, 1238–1247 (2016).

18 Dawkins, M. S. Time budgets in Red Junglefowl as a baseline for the assessment of welfare in domestic fowl. Appl. Anim. Behav. Sci. 24, 77–80 (1989).

19 Lindqvist, C. & Jensen, P. Effects of age, sex and social isolation on contrafreeloading in red junglefowl (Gallus gallus) and White Leghorn fowl. Appl. Anim. Behav. Sci. 114, 419–428 (2008).

20 Weeks, C. A. & Nicol, C. J. Behavioural needs, priorities and preferences of laying hens. Worlds. Poult. Sci. J. 62, 296–307 (2006).

21 Olsson, I. A. S. & Keeling, L. J. Why in earth? Dustbathing behaviour in jungle and domestic fowl reviewed from a Tinbergian and animal welfare perspective. Appl. Anim. Behav. Sci. 93, 259–282 (2005).

22 Murillo, A. C. & Mullens, B. A. Timing Diatomaceous Earth-Filled Dustbox Use for Management of Northern Fowl Mites (Acari: Macronyssidae) in Cage-Free Poultry Systems. J. Econ. Entomol. 109, 2572–2579 (2016).

23 Olsson, I. A. S. & Keeling, L. J. No Effect of Social Competition on Sham Dustbathing in Furnished Cages for Laying Hens. Acta Agric. Scand. A Anim. Sci. 52, 253–256 (2002).

24 Colson, S., Arnould, C. & Michel, V. Motivation to dust-bathe of laying hens housed in cages and in aviaries. Animal 1, 433–437 (2007).

25 Cooper, J. J., Albentosa, M. J. & Redgate, S. E. The 24 hour activity budgets of hens in furnished cages. Br. Poult. Sci. 45 Suppl 1, S38–40 (2004).

26 Olsson, I. A. & Keeling, L. J. Night-time roosting in laying hens and the effect of thwarting access to perches. Appl. Anim. Behav. Sci. 68, 243–256 (2000).

27 Lay, D. C., Jr et al. Hen welfare in different housing systems. Poult. Sci. 90, 278–294 (2011).

28 Gunnarsson, S., Keeling, L. J. & Svedberg, J. Effect of rearing factors on the prevalence of floor eggs, cloacal cannibalism and feather pecking in commercial flocks of loose housed laying hens. Br. Poult. Sci. 40, 12–18 (1999).

29 Dawkins, M. S. & Hardie, S. Space needs of laying hens. Br. Poult. Sci. 30, 413–416 (1989).

30 Riddle, E. R., Ali, A. B. A., Campbell, D. L. M. & Siegford, J. M. Space use by 4 strains of laying hens to perch, wing flap, dust bathe, stand and lie down. PLoS One 13, e0190532 (2018).

31 Rodenburg, T. B. et al. Welfare, health, and hygiene of laying hens housed in furnished cages and in alternative housing systems. J. Appl. Anim. Welf. Sci. 8, 211–226 (2005).

32 Appleby, M. C. What causes crowding? Effects of space, facilities and group size on behavior, with particular reference to furnished cages for hens. Anim. Welf. 13, 313–320 (2004).

33 PPS, Pôdohospodársky poradenský systém [online]. ©2003 [cit. 05.10.2021]., Technologické systémy chovu nosníc v európskej legislatíve, Dostupné na: http://old.agroporadenstvo.sk/zv/hydina/clanky/nosnice_eu.htm?start

34 Carenzi, C. & Verga, M. Animal welfare: review of the scientific concept and definition. Ital. J. Anim. Sci. 8, 21–30 (2009).

35 Jung, L. et al. Possible risk factors for keel bone damage in organic laying hens. Animal 1–9 (2019).

36 Janczak, A. M. & Riber, A. B. Review of rearing-related factors affecting the welfare of laying hens. Poult. Sci. 94, 1454–1469 (2015).

37 Heerkens, J. L. T. et al. Specific characteristics of the aviary housing system affect plumage condition, mortality and production in laying hens. Poult. Sci. 94, 2008–2017 (2015).

38 Ellen, E. D. & Bijma, P. Can breeders solve mortality due to feather pecking in laying hens? Poult. Sci. 98, 3431–3442 (2019).

39 Huber-Eicher, B. A survey of layer-type pullet rearing in Switzerland. Worlds. Poult. Sci. J. 55, 83–91 (1999).

40 Gunnarsson, S., Yngvesson, J., Keeling, L. J. & Forkman, B. Rearing without early access to perches impairs the spatial skills of laying hens. Appl. Anim. Behav. Sci. 67, 217–228 (2000).

41 Brantsæter, M. et al. Exposure to Increased Environmental Complexity during Rearing Reduces Fearfulness and Increases Use of Three-Dimensional Space in Laying Hens (Gallus gallus domesticus). Front Vet Sci 3, 14 (2016).

42 Casey-Trott, T. M. et al. Opportunities for exercise during pullet rearing, Part I: Effect on the musculoskeletal characteristics of pullets. Poult. Sci. 96, 2509–2517 (2017).

43 Nicol, C. J. The Behavioural Biology of Chickens. (CABI, 2015).

44 Blokhuis, H. J. & Van Der Haar, J. W. Effects of floor type during rearing and of beak trimming on ground pecking and feather pecking in laying hens. Applied Animal Behaviour Science 22, 359–369 (1989).

45 Huber-Eicher, B. & Wechsler, B. The effect of quality and availability of foraging materials on feather pecking in laying hen chicks. Anim. Behav. 55, 861–873 (1998).

46 Tahamtani, F. M. et al. Effects of litter provision during early rearing and environmental enrichment during the production phase on feather pecking and feather damage in laying hens. Poult. Sci. 95, 2747–2756 (2016).

47 Huber-Eicher, B. & Sebö, F. Reducing feather pecking when raising laying hen chicks in aviary systems. Appl. Anim. Behav. Sci. 73, 59–68 (2001).

48 Bestman, M., Koene, P. & Wagenaar, J.-P. Influence of farm factors on the occurrence of feather pecking in organic reared hens and their predictability for feather pecking in the laying period. Appl. Anim. Behav. Sci. 121, 120–125 (2009).

49 Gilani, A.-M., Knowles, T. G. & Nicol, C. J. The effect of dark brooders on feather pecking on commercial farms. Appl. Anim. Behav. Sci. 142, 42–50 (2012).

50 Chicken Watch [online]. ©2021 [cit. 02.11.2021]., Progress Tracker, Dostupné na: https://chickenwatch.org/progress-tracker/?filterK=Cage-free

51 Compassion in world of farming [online]. ©2013 [cit. 02.11.2021]., Statistics: Laying hens, Dostupné na: https://www.ciwf.org.uk/media/5235021/Statistics-Laying-hens.pdf

52 Compassion in world of farming [online]. ©2021 [cit. 02.11.2021]., Egg Track 2020 Report, Dostupné na: https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7442448/2020-eggtrack-report-english.pdf

53 Food and Agriculture Organization of the United Nations [online]. ©2021 [cit. 02.11.2021]., Production Indices, Dostupné na: https://www.fao.org/faostat/en/#data/QI

54 BBC News [online]. ©2021 [cit. 30.06.2021].,Caged animal farming: EU aims to end practice by 2027, Dostupné na: https://www.bbc.com/news/world-europe-57668658

55 American Society for the Prevention of Cruelty to Animals [online]. ©2021 [02.11.2021]., Farm Animal Confinement Bans by State, Dostupné na: https://www.aspca.org/improving-laws-animals/public-policy/farm-animal-confinement-bans

56 SITA [online]. ©2020 [cit. 3.11.2021]. Slovenskí producenti vajec prejdú do roku 2030 na podstielkové, voliérové a voľnovýbehové chovy. Dostupné na: https://www.webnoviny.sk/nasvidiek/slovenski-producenti-vajec-prejdu-do-roku-2030-na-podstielkove-volierove-a-volnovybehove-chovy/

57 Štátna veterinárna a potravinová správa Slovenskej republiky [online]. ©2021 [02.09.2021]., Zoznamy schválených/registrovaných potravinárskych prevádzkarní, Dostupné na: https://www.svps.sk/potraviny/zoznamy_potraviny.asp?LANG=SK

58 Focus, Humánny pokrok (Focus, Marketing and Social Research, 2019)

59 Europe Union [online]. ©2016 [20.8.2021]. Attitudes of Europeans towards Animalwelfare. Eurobarometer. Dostupné na: https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2096

60 European Commission [online]. ©2021 [cit. 02.11.2021]., Eggs - Market Situation - Dashboard, Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/eggs-dashboard_en.pdf